

Sikorski, Jerzy

Mikołaj Kopernik na Warmii : chronologia życia i działalności [cz. 2]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 429-462

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

C O P E R N I C A N A

JERZY SIKORSKI

MIKOŁAJ KOPERNIK NA WARMII CHRONOLOGIA ŻYCIA I DZIAŁALNOŚCI 2)

VII. MIKOŁAJ KOPERNIK W OLSZTYNIE

(8 listopada 1516 — 9 listopada 1519)

117. (8 XI 1516 — 9 XI 1519). Mikołaj Kopernik administratorem dóbr wspólnych kapituły warmińskiej. (*Administrator bonorum communium Venerabilis Capituli Warmiensis*).

W sprawie chronologii urzędu administratora por. uwagi we wstępie. Władzy administratora podlegały 2 komornictwa kapitulne: pieniężnieńskie (Melzak) i olsztyńskie, siedzibą był zamek w Olsztynie. Do głównych czynności należało zasiedlanie pustych łąnów; czynności osadnicze Kopernika datują więc cały okres jego administratorstwa. O obowiązkach administratora por. *Die Statuten des Ermländischen Domkapitels von B. Nikolaus v. Tüngen, Spicil.*, ss. 246—265. O działalności administratora Kopernika: Prowe, Bd. 1, Tl. 2, ss. 73—135; o teźże w Olsztynie: B. Gigalski, *Nicolaus Copernicus und Allenstein*. Allenstein 1907; J. Sikorski, *Mikołaj Kopernik w Olsztynie*, Szkice olsztyńskie (w druku). Nadto o działalności lokacyjnej: H. Schmauch, *Zur Frage der masurisch-polnischen Bevölkerung im südlichen Ermland*, ZGAE, Bd. 23, ss. 181—190; tenże, *Die Wiederbesiedlung des Ermlandes im XVI Jahrhundert*, ZGAE, Bd. 23, ss. 537—723; tenże, *Nicolaus Copernicus und die Wiederbesiedlungsversuche des ermländischen Domkapitels um 1500*, ZGAE, Bd. 27, ss. 473—541. Zapisy lokacyjne Kopernika z lat 1516—1519 pochodzą od jego ręki, zaś z 1521 r. od ręki Tidemana Giesego z adnotacją, że są to lokacje Kopernika (por. nr 231). Manuskrypt tych lokacji zaginął, część z nich zawiera mikrofilm nr 11144 w Stacji Mikrofilmowej Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Na okres pobytu Kopernika w Olsztynie datuje się powstanie najstarszych części *De revolutionibus*, mianowicie katalogu gwiazd, który według ówczesnych zamierzeń Kopernika miał stanowić samodzielną całość. Jest już w nim stwierdzony ruch apogeum Słońca (por. nr 108), ale brak jeszcze położenia apogeów planet (nr 255, 260), co w sumie wyznacza okres lat po 1516 a przed 1523 (Birkenmajer, *M. K.*, ss. 364, 365, 381; I. Wesołowski, *Jak powstało De revolutionibus Kopernika*, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*, seria C, z. 11, 1965, s. 50).

118. 10 XII. Jonkowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Merten Caseler, w miejsce powieszzonego za kradzież Joachima.

Spicil., ss. 272 n.; cyt. *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, s. 93 i *Dmochowski*, s. 195.

119. 11 XII. Wójtowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Hans Bodner, który kupił ziemię od Andrzeja Daumschen.

Cyt. *Spicil.*, s. 273.

120. (XII 1516/I 1517). Frombork. Mikołaj Kopernik prawdopodobnie w kapitule we Fromborku.

Ostatnia lokacja osadnicza w 1516 r. miała miejsce 11 grudnia w komornictwie olsztyńskim, następna zaś 7 stycznia roku następnego w komornictwie pieniężnińskim. W międzyczasie mógł więc Kopernik przebywać na terenie kapituły we Fromborku, gdzie i tak pobyt jego byłby związany z okresem świątecznym, jak zapewne co roku.

1517

121. 7 I. Wóžno (komorn. Pieniężno). Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Paweł Ebert, który kupił ziemię od Andrzeja Houeman.

Cyt. *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, s. 91 i *Dmochowski*, s. 193.

122. (Między 8 a 29 I). Spręcowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Valentin Passenheim, dając mu ziemię Augustina (*decrepitus, inutilis*).

Regest: *Schmauch, Wiederbesiedlungsversuche*, s. 507.

123. (25 I — 20 IV). Olsztyn. Mikołaj Kopernik opracowuje astronomiczną tablicę doświadczalną na zamku w Olsztynie.

Był to trwale unieruchomiony instrument w formie wykresu na tynku ściennym (zachowany do dziś), umożliwiający prowadzenie badań nad zagadnieniem nierównomierności biegu Ziemi. Tablica ma podziałkę odpowiadającą wykreślonym na niej hiperbolom. Jedna z hiperbol jest linią równonocy (11 marca), pozostałe zaś określają (co 5 jednostek) liczbę dni do momentu równonocy i po nim (T. Przymkowski, *Astronomiczne zabytki Olsztyna*, *Rocznik Olsztyński*, t. 2, Olsztyn 1959, ss. 138—156). Z tego można obliczyć, że podziałka wykresu obejmuje czas od 25 stycznia do 20 kwietnia (J. Sikorski, *Mikołaj Kopernik w Olsztynie*, Szkice olsztyńskie, w druku). W całym tym okresie Kopernik był zainteresowany w śledzeniu wędrówki światła słonecznego, rzutowanego na tablicę za pomocą zwierciadła.

124. 29 I. Gryźliny. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Jan, na gospodarstwie porzuconym przez zbiegłego Asmana.

Regest: *Schmauch, Wiederbesiedlungsversuche*, s. 491.

125. 30 I. Gutkowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) przekazuje osadnikowi imieniem Jan ziemię ułomnego Mikołaja Cleban.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 490.

126. 5 II. Skajboty. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) zapisuje osadnikowi nazwiskiem Nickel Poppelk ziemię, którą sprzedał mu Jan Roman.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 505.

127. 5 II. Skajboty. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Gregor Czepan, który przejął ziemię po zbiegłym poprzedniego roku Jakobie Wayner.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, ss. 505 n.

128. 10 II. Kumajny (komorn. Pieniężno). Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Hans Molner, który kupił ziemię od Urbana Tile.

Cyt. P r o w e, Bd. 1, Tl. 2, s. 91 i D m o c h o w s k i, s. 193.

129. 11 II. Pełty (komorn. Pieniężno). Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) akceptuje transakcję, w której Melcher Tolkesdorf kupił ziemię od Urbana Alde.

Cyt. P r o w e, Bd. 1, Tl. 2, s. 91 i D m o c h o w s k i, s. 193.

130. 26 II. Bartąg. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Lorenz, który kupił ziemię po zmarłym Aldejorge.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 491.

131. 2 III. Sząbruk. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Hans Smith, który przejął część ziemi od Cosmanna.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 504.

132. (Po 2 III a przed 21 X). Lubicz (komorn. Pieniężno). Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika Jerzego Strewbyr, na ziemi „dawno opuszczonej”.

Cyt. P r o w e, Bd. 1, Tl. 2, s. 91 i D m o c h o w s k i, s. 193. O napiętej sytuacji w tym rejonie (zbrojna dywersja krzyżacka) — por. P r o w e, s. 101.

133. 4 III. Pluski. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) akceptuje zmiany, w wyniku których sołtys Andrzej (!) sprzedał ziemię osadnikowi imieniem Bartosch, sam zaś objął ziemię po zbiegłym osadniku imieniem Matz.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 501, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 273. Inny zapis w tej miejscowości został przez Kopernika skreślony (P r o w e, Bd. 1, Tl. 2, s. 93).

134. 23 III. Linowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Bartolt Faber, który kupił ziemię od starca imieniem Peter Preus.

Regest: Schmauch, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 496, bez daty, którą podaje Spicil., s. 273.

135. 23 III. Nagłady. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) zapisuje ziemię osadnikowi nazwanemu Martzyn Voyteg, którą przekazał mu Jorch Voteg, za poręczeniem brata imieniem Jan.

Regest: Schmauch, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 497, bez daty, którą podaje Spicil., s. 273.

136. 26 III. Wójtowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Jorge Voyteck, przekazując mu ziemię po zmarłym Piotrze Glande.

Regest: Schmauch, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 489, bez daty, którą podaje Spicil., s. 273.

137. 30 III. Wójtowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Martzin Hus, który dokupił do swego gospodarstwa ziemię starego Alde Urbana (*re ac nomine veteranus*), nie posiadającego potomstwa.

Cyt. Prowe, Bd. 1, Tl. 2, s. 93 i Dmochowski, s. 195.

138. 30 III. Melchior von Kettich, zarządca krzyżacki w Pasłęku do wielkiego mistrza Albrechta. Tego dnia (*in dato*) burgrabia Morağa przesłał mu list, który załącza. Z listu tego widać, jak już donosił adresatowi w sobotę (28 marca), że „administrator olsztyński dokonał zbrodniczej napaści w okręgu Morağa”. Prosi o wskazówki, jak ma w tej sytuacji postąpić.

Cyt. Schmauch, *Neue Funde*, s. 77, nr 5. Sprawa dotyczy incydentu na rzece Pasłęce w Tomarynach, na pograniczu krzyżacko-warmińskim. Wiesz Tomaryny leżała na brzegu krzyżackim (por. nr 139).

139. 2 IV. Hans Schertwitz, burgrabia w Morağu do Melchiora Ketticha, zarządcy krzyżackiego w Pasłęku. W związku z otrzymanym od adresata poleceniem dokładnego zbadania sprawy (incydentu granicznego w Tomarynach), przesłuchał dwu świadków, którzy stanęli przed nim 31 marca. Jeden jest mieszkańcem Olsztyna, drugi pochodzi ze wsi Tomaryny i jest krewnym ofiary incydentu. Obydwaj stwierdzili, że przysługuje im wolny połów ryb na Pasłęce; w myśl tego prawa poszkodowany w incydencie mieszkańiec Tomaryn „znalazł się na Pasłęce i łowił jak zwykle”. Po zakończeniu połowu wyruszył w drogę powrotną. Wówczas, z odległości „dwu lub trzech strzałów” dogonił go „kaper z Olsztyna”, sperwy i pojmanego uwiózł; następnie uwięziono go w Olsztynie. Schertwitz uważa, że jest to „gwałt administratora olsztyńskiego” (*gewalt des lantprobest zcu Allenstein*).

Cyt. Schmauch, *Neue Funde*, ss. 77 n., nr 6. Por. nr 138.

140. 19 IV. Brąswałd. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) zapisuje osadnikowi nazwiskiem Hans Woppe dodatkową ziemię, którą odstąpił mu w pewnej części Gregor Gadel.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 484, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 273.

141. 23 IV. Ługwałd. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Hirt Stenzel, który przejął ziemię po zbiegłym Hansie Calaw.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 493.

142. 8 V. Porbady. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Gregor Noske, który objął ziemię po zbiegłym Matz Leze, podejrzanym o kradzież; poręczył ojciec, Matz Noske.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 499, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 273.

143. 14 V. Sząbruk. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Martzyn, który objął ziemię po zbiegłym Cosmannie.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 504.

144. 17 V. Słupy. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Stenzel, który otrzymał ziemię po zmarłym, nazwanym Paul *Polonus*.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 58, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 273.

145. 22 V. Wołowno. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Martzyn, który objął ziemię swego zmarłego wuja nazwiskiem Czepan Copetz.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 510, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 273.

146. 25 V. Likusy. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Jakob, który kupił ziemię od starca nazwiskiem Markus Kycol (*decrepitus*).

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 496, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 273.

147. 4 VI. Klebark Mały. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Hirt Petrus, który otrzymał ziemię po zbiegłym Hansie.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 494, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 273.

148. 12 VII. Wójtowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) akceptuje transakcję, w której osadnik Jakob sprzedał swą ziemię Lorenzowi, sam zaś kupił inną poprzedniego roku w Skajbotach.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 489.

149. 12 VII. Klebark Mały. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) zapisuje osadnikowi imieniem Salomon dodatkową ziemię, którą odstąpił mu w pewnej części Jakob Cusche.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 494, bez daty, którą podaje Spicil., s. 273.

150. 2 VIII. Skajboty. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje schwytanego po ucieczce osadnika imieniem Jakob Wayner, przydzielając mu ziemię po zmarłym Kasparze Casche.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 506.

151. 15 VIII. Mikołaj Kopernik opracowuje pierwszy zarys swej rozprawy „O ocenie pieniądza” (*De estimatione monete*).

Tekst w jęz. łacińskim datowany: *N. C. Meditata XV. Augusti anno domini MDXVII*. Odkrył go H. S c h m a u c h w Archiwum Gdańskim i opublikował w pracy *Nikolaus Coppernicus und die Preussische Münzreform*, Gumbinnen 1940, ss. 27—34. Traktatu tego nie odnalazł E. L i p i ń s k i (*Poglądy ekonomiczne Mikołaja Kopernika*, Warszawa 1955, s. 19 przypis 1). Identyczny tekst pod tym samym tytułem opublikował z rękopisu Biblioteki Ossolińskich we Lwowie J. D m o c h o w s k i, *Mikołaja Kopernika rozprawy o monecie i inne pisma ekonomiczne*, Warszawa 1923, ss. 23—28. Od tekstu podanego przez Schmaucha różni się tylko brakiem daty na końcu; Dmochowski odnosi go do 1519 r. Schmauch nie zna publikacji Dmochowskiego.

Geneza traktatu: 26 maja 1516 r. zjazd stanów Prus Królewskich w Elblągu zobowiązał biskupa warmińskiego, aby zwrócił się w imieniu stanów do wielkiego mistrza ze skargą, że Zakon psuje monetę. Związane z tym poselstwo biskupa Fabiana z Łężan udało się do wielkiego mistrza 12/13 czerwca 1516 r. Te fakty stały się zapewne bezpośrednim powodem, iż Kopernik zajął się sprawami pieniądza (H. S c h m a u c h, *ibidem*, ss. 7—9). O szerszym tle tych zainteresowań Kopernika, por. K. G ó r s k i, *Geneza elementów nowatorskich w doktrynach Mikołaja Kopernika*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1966, nr 1 (91), ss. 127 n.

152. 21 X. Miłkowo (komorn. Pieniężno). Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Thews Messing, dając mu ziemię „dawno opuszczoną” przez Stenzla Honeman.

Cyt. P r o w e, Bd. 1, Tl. 2, s. 91 i D m o c h o w s k i, s. 193.

1518

153. 14 III. Bartąg. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) zapisuje osadnikowi imieniem Voytek dodatkową ziemię, która dłużej czas leżała pustką po zbiegłym Stenzlu Rase.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 491, bez daty, którą podaje Spicil., s. 273.

154. 14 III. Olsztyn. Mikołaj Kopernik, kanonik i administrator w Olsztynie, świadkiem w akcie sprzedaży 1 łanu ziemi w Trękusie, spisany przez radę miejską Olsztyna.

Spicil., s. 274; S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 518.

155. 15 III. Olsztyn. Mikołaj Kopernik, administrator dóbr wspólnych kapituły warmińskiej zaświadcza, że Urban Scultetus, sołtys w Gietrzwałdzie, sprzedał Mikołajowi Vicke, wikariuszowi warmińskiemu, czynsz roczny ze swej ziemi.

Cyt. *Spicil.*, ss. 163 n., Prowe, Bd. 1, Tl. 2, ss. 95 n., D m o c h o w s k i, ss. 189 n. Jako świadkowie wymienieni: Baltazar Lossau i Albert Szebulsky; ostatni występuje w szeregu aktów jako *famulus* Kopernika.

156. 22 III. Stare Kawkowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Merten, któremu sprzedał swą ziemię Lorenz, nabywca karczmy w Brąswaldzie.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 482.

157. 26 III. Jonkowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika Urbana Hillebrant, w miejsce zbiegłego Borcharta Crix.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 494.

158. 26 III. Mątki. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) zapisuje osadnikowi nazwiskiem Matz Santke ziemię przekazaną mu przez Urbana Hillebrant, który przeniósł się do Jonkowa.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 496, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 273.

159. 27 III. Łupstych. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Stenzel w miejsce Mertena, który przeniósł się do Gutkowa.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 482.

160. 27 III. Gutkowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) przekazuje ziemię Mertenowi; ziemię tę w poprzednim roku nadał Janowi z Wołówka, lecz ten zechciał obecnie wrócić do swojej wsi.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 490.

161. 27 III. Wołowno. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Jan, który zostawił ziemię w Gutkowie, tu zaś objął inną, po zbiegłym Paulu.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 510, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 273.

162. 27 III. Olsztyn. Mikołaj Kopernik, administrator dóbr wspólnych kapituły warmińskiej zaświadcza, że Tomasz Moldyth, poddany

kapituły w Starym Trękusie, sprzedał czynsz roczny ze swojej ziemi Mikołajowi Vicke, wikariuszowi warmińskiemu.

Cyt. *Spicil.*, ss. 164 n., *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, s. 96, *Dmochowski*, ss. 190 n. Jako świadkowie wymienieni: Krzysztof Drauschwitz, burgrabia olsztyński i Andrzej, sołtys w Gutkowie. Dokument wystawiony w Olsztynie pod pieczęcią administratora, lecz nie pochodzi od ręki Kopernika.

163. 3 V. Zalbki. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) zapisuje osadnikom o nazwiskach Hans Cucuc i Jorge Poppe po połowie dodatkową ziemię, którą pozostawił zbiegły Matz Wanczke.

Cyt. *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, s. 93 i *Dmochowski*, s. 195.

164. 4 V. Tomaszkowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) zapisuje osadnikowi nazwiskiem Simon Stoke ziemię, którą sprzedał mu Hans Clauke (*a longo tempore homo inutilis*).

Regest: *Schmauch, Wiederbesiedlungsversuche*, s. 508.

165. 19 V. Olsztyn. Mikołaj Kopernik, administrator dóbr wspólnych kapituły warmińskiej zaświadcza, że Jerzy Schonsze, wikariusz warmiński, kupił czynsz z łąnów sołeckich w Stękinach, od sołtysa nazwiskiem Palm.

Cyt. *Spicil.*, s. 274, *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, s. 96, *Dmochowski*, ss. 191 n. Jako świadkowie wymienieni: Krzysztof Drauschwitz, burgrabia olsztyński i Baltazar de Lossaw. Dokument wystawiony w Olsztynie pod pieczęcią administratora, lecz nie pochodzi od ręki Kopernika.

166. 7 V. Frombork (Kraków?). Mikołaj Kopernik obserwuje zaćmienie Słońca.

Z zapiski Kopernika: *In fine altitud. 32 Crac.*, co mogłoby świadczyć, że obserwował to zjawisko w Krakowie (por. jednak uwagi do nr 44); w Olkszu obserwował je Marcin Biem. Zaćmienie było niemal całkowite (*Birkenmajer, M. K.*, ss. 318, 551, 687 nr 65).

167. 23 VIII. Gryżliny. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Stanislaus na gospodarstwie, które 5 lat wcześniej porzucił zbiegły Cranzel.

Regest: *Schmauch, Wiederbesiedlungsversuche*, s. 491.

168. (Ok. 6 X). Olsztyn. Mikołaj Kopernik do kapituły warmińskiej we Fromborku.

Liść nie zachowany, wiadomość o nim w liście kapituły do Fabiana z Łęzan, biskupa warmińskiego, z 6 października 1518 r. (nr 170). Kopernik zawiadamiał kapitułę o jakichś skargach Filipa Greussinga, urzędnika krzyżackiego, które dotyczyły burgrabiego Olsztyna, Krzysztofa Drauschwitza. Greussing zdaje się wniósł zażalenie wprost do Kopernika (por. nr 175).

169. (6 X). Kapituła warmińska we Fromborku do Mikołaja Kopernika (administratora w Olsztynie).

List nie zachowany, wiadomość o nim w liście kapituły do Fabiana z Łęzań, biskupa warmińskiego, z 6 października 1518 r. (nr 170). Treść listu pozostawała w związku ze skargą Filipa Greussinga (nr 168). Kapituła pragnie, by administrator zorientował się w słuszności tej skargi, oby „jak najprędzej oddać sprawiedliwość tamtemu” (Greussingowi).

170. 6 X. Kapituła warmińska we Fromborku do Fabiana z Łęzań, biskupa w Lidzbarku. Z załączonego listu „pana administratora naszego” (Mikołaja Kopernika), biskup zorientuje się o skargach Greussinga, które dotyczą burgrabiego w Olsztynie (Krzysztofa Drauschwitza). Napisał administratorowi, aby odpowiednio pouczył burgrabiego, jeśli cokolwiek zawinił, by „jak najprędzej oddać sprawiedliwość tamtemu” (Greussingowi).

Cyt. S c h m a u c h, *Neue Funde*, s. 78 nr 7. Skutkiem tego listu był prawdopodobnie przyjazd do Olsztyna burgrabiego Lidzbarka, którego biskup wysłał być może dla zasięgnięcia dokładniejszych informacji. Z tymże burgrabią Kopernik śpiesznie opuścił Olsztyn, przynaglony jakimś listem Greussinga; nie wiadomo jednak, do kogo ten list był skierowany — czy do Kopernika, czy do biskupa. W ostatnim wypadku mógł go doręczyć właśnie burgrabia Lidzbarka, specjalnie po to przysłany (por. nr 172, 175).

171. 18 X. Nagłady. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Bernt, który przejął ziemię od sołtysa Petera, kupując zarazem sołectwo.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 497.

172. (Ok. 21 X). Olsztyn. Burgrabia lidzbarski, wysłannik Fabiana z Łęzań, biskupa w Lidzbarku, przybywa do Mikołaja Kopernika w Olsztynie, po czym obydwaj śpiesznie wyjeżdżają do Lidzbarka.

Wiadomość z listu Kopernika do kapituły z 22 października 1518 r. (nr 175). Za pośrednictwem burgrabiego biskup doręczył Kopernikowi jakiś kolejny chyba list Filipa Greussinga (por. nr 168). List ten „przynaglił” Kopernika do „jak najszybszego opuszczenia Olsztyna”, celem odbycia narady z biskupem. W Lidzbarku był 21 października (nr 173), zaś następnego dnia już w Pieniężnie (nr 175).

173. (21 X). Lidzbark. Mikołaj Kopernik u Fabiana z Łęzań, biskupa w Lidzbarku.

Wiadomość z listu Kopernika do Kapituły z 22 października 1518 r. (nr 175).

174. (22—25 X). Pieniężno. Mikołaj Kopernik zamieszkuje w zamku w Pieniężnie, skąd wyjeżdża na pobliskie lokacje w tym komornictwie.

Por. nr 175—179.

175. 22 X. Pieniężno. Mikołaj Kopernik, administrator w Olsztynie do kapituły warmińskiej we Fromborku. Dowiedział się wczoraj od biskupa, co kapituła pisze o przygotowywanym przyjęciu. List Greussinga przynaglił go do jak najszybszego opuszczenia Olsztyna. Burgrabia lidzbarski, którego zabrał ze sobą (z Olsztyna), otrzymał

dokładniejszą informację, żeby Greussing „nie mógł skarżyć się na odmowę sprawiedliwości”. W sprawie odpowiedzi, którą trzeba dać mistrzowi (Albrechtowi), biskup polecił mu nakłonić kapitułę, aby w przesłanym jej koncepcie tej odpowiedzi dodano klauzulę: *das dy helige gerechtikeit nicht vorhindert worde*, aby przez to utrudnić (Krzyżakom) „przewrotne i wykrętne tłumaczenie”. Biskup otrzymał także wiadomości, że Moskwa zawarła pokój z królem — „tak więc runęły wszystkie nadzieje naszych sąsiadów” (Krzyżaków).

Cyt. *Spicil.*, ss. 165 n., *Prowe*, Bd. 2, s. 143. List pisany *Ex melsac* z datą *XXIj Octobris*, co Birkenmajer (*M. K.*, s. 536) i *Prowe* (Bd. 2, s. 143) odczytują jako 21 października. List jest odzwierciedleniem rozmów, jakie przeprowadzał Kopernik z biskupem w Lidzbarku (por. nr 172, 173, 175). Z treści listu wynika, że rozmowy musiały dotyczyć też sprawy stosunków polsko-krzyżackich, w których pośredniczył legat papieski Mikołaj Schonberg. Birkenmajer (*M. K.*, ss. 536 n.) wskazuje na zbieżność chronologiczną omawianego listu z podróżą Schonberga do Królewca i przypuszcza, że słowa Kopernika o jakichś przygotowaniach do podjęcia gości w Pieniężnie odnoszą się właśnie do osoby legata. *Prowe* (Bd. 1, Tl. 2, s. 275) wątpi, czy Schonberg spotkał się wówczas z Kopernikiem (por. nr 381). Czy odpowiedź wielkiemu mistrzowi, o której mowa w liście, miałaby dotyczyć również sprawy Greussinga, nie jest pewne. Sprawa Greussinga ciągnęła się jeszcze przez cały rok 1519 (por. J. Kolberg, *Ermland im Kriege des Jahres 1520*, *ZGAE*, Bd. 15, ss. 230 n.).

176. 22 X. Radziejewo (komorn. Pieniężno). Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Michel Hun, któremu przekazał ziemię po zmarłym Rymanie.

Cyt. *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, s. 91 i *Dmochowski*, s. 194.

177. 24 X. Łąjsy (komorn. Pieniężno). Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) dodaje osadnikowi nazwiskiem Peter Brun do jego gospodarstwa ziemię, z której ustąpił Michel Hun, przenosząc się do Radziejewa.

Cyt. *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, ss. 91 n. i *Dmochowski*, s. 194.

178. 25 X. Lubnowo (komorn. Pieniężno). Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika Andrzeja Radan z synami, przekazując mu ziemię Jakuba Tretera, który przeniósł się do Zawierza.

Cyt. *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, s. 92 i *Dmochowski*, s. 194.

179. 14 XI. Łoźnik (komorn. Pieniężno). Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika Mertena Scholcze, przekazując mu ziemię Andrzeja Eglof (*inutilis*).

Cyt. *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, s. 92 i *Dmochowski*, s. 194.

180. 22 XI. Brąswałd. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Hirt Jakob, któremu sołtys Cristof odstąpił część swojej ziemi.

Regest: *Schmauch, Wiederbesiedlungsversuche*, s. 484.

181. 12 XII. Olsztyn. Mikołaj Kopernik obserwuje opozycję Marsa.

De revol., ks. 5, rozdz. 16; Birkenmajer, *M. K.*, s. 318. Obserwował za pomocą *astrolabium* (*ibidem*, s. 295); po przerwie około 4,5 lat powraca do obserwacji planet (*ibidem*, s. 165). Miejsce obserwacji, które jak w większości wypadków tak i tu jest tylko domniemane, kwestionuje Prowe (Bd. 1, Tl. 2, ss. 17, 97 n.). Jego zdaniem Kopernik nie dokonywał w Olsztynie żadnych obserwacji planet, skoro w *De revolutionibus* zaznaczył, że *Omnia haec meridianum Cracoviensem, quoniam Gynopolis, quae vulgo Frueburgum dicitur, ubi plerumque habuimus observationes, ad ostia Istulae fluvii posita, huic subest meridiano etc.* (*De revol.*, ks. 4, rozdz. 7). Jednakże słowo *plerumque* nie wyklucza możliwości obserwowania poza Fromborkiem, wszak w swym dziele powoływał się Kopernik również na obserwacje dokonane w Bolonii i w Rzymie. O obserwacjach Kopernika por. J. Pagaćzewski, *Srednio-wieczne obserwatoria astronomiczne czy tylko „punkty obserwacyjne”?*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 1 (91), 1966, ss. 141—152.

1519

182. (Ok. 1519). Mikołaj Kopernik sporządza mapę zachodniej części Zalewu Wiślanego.

Wiadomość z listu Fabiana z Łężan do Tidemana Giesego z 17 maja 1519 r. (nr 201). Mapa nie zachowała się. Wspomniany list dotyczy sporu granicznego z miastem Elblągiem i z tym też zapewne wiązała się treść mapy: *topographicam eius loci descriptionem, quam doctor Nikolaus depinxit*. Wg H. Schmaucha (hasło *Cop(p)ernicus* w *Neue deutsche Biographie*, Bd. 3, Berlin 1957, s. 351) była to mapa sporządzona doraźnie i dotyczyła tylko spornego terytorium, tj. południowo-zachodniej części Zalewu Wiślanego. Poza Schmauchem mapę tę odróżnia tylko B. Olszewicz (*I lavori cartografici di Niccolò Copernico, Actes du VIIIe Congrès International d'Histoire des Sciences*, Florence—Milan 3—9 septembre 1956, vol. I, s. 425) sądząc, że była to mapa „północno-zachodniej części Zalewu Wiślanego”.

183. 3 I. Pistki. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Peter, któremu oddał ziemię karczmarz Stenzel.

Regest: Schmauch, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 500.

184. 10 I. Naterki. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Voitec, któremu sprzedał ziemię Jan.

Regest: Schmauch, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 497.

185. 6 II. Frombork. Mikołaj Kopernik, administrator dóbr wspólnych kapituły warmińskiej zaświadcza, że Jerzy, syn Frydryka w Stygajnach, sprzedał czynsz ze swej ziemi Jerzemu Schonszee, wikariuszowi warmińskiemu.

Cyt. *Spicil.*, ss. 275 n., Prowe, Bd. 1, Tl. 2, s. 96 (nieściśle), Dmochowski, ss. 192 n. Dokument wystawiony we Fromborku *In Curia Venerabilis*

domini Baltazaris Stockfisch, pod pieczęcią administratora, lecz nie pochodzą od jego ręki. Jako świadkowie wymienieni: Jerzy Plastewig i sołtys Jakub.

186. 28 II. Myki. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) zapisuje osadnikowi imieniem Brosche ziemię, którą przekazał mu sołtys Simon, przez co tamten powiększył swe gospodarstwo.

Regest: *Schmauch, Wiederbesiedlungsversuche*, s. 496.

187. 28 II. Klebark Wielki. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Stenzel Zupky, który kupił ziemię od osadnika nazwiskiem Matz Slander; ten zaś przeniósł się do Skajbot.

Regest: *Schmauch, Wiederbesiedlungsversuche*, ss. 491 n.

188. 28 II. Skajboty. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Matz Slander przekazując mu ziemię, którą zostawił zbiegły Marczyn Baitz.

Regest: *Schmauch, Wiederbesiedlungsversuche*, s. 506, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 275.

189. (11—12 III). Pieniężno. Mikołaj Kopernik zamieszkuje w zamku w Pieniężnie, skąd wyjeżdża na pobliskie lokacje w tym komornictwie.

Por. nr 190, 191.

190. 11 III. Wopy (komorn. Pieniężno). Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje młynarza nazwiskiem Frantzke Gilmeister na ziemi, z której przed rokiem zbiegł Merten Hunemann.

Cyt. *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, s. 92 i *Dmochowski*, s. 194.

191. 12 III. Wopy (komorn. Pieniężno). Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) nadaje ziemię Benedyktowi Clez, który ma gospodarstwo w Jezioru (komorn. braniewskie), aby z czasem przekazał tę ziemię chętnemu osadnikowi.

Cyt. *Prowe*, Bd. 1, Tl. 2, s. 92 i *Dmochowski*, s. 194.

192. 12 III. Nowy Dwór. Mikołaj Kopernik, administrator kapituły w Olsztynie, po zasięgnięciu opinii kapituły i za jej zgodą przywraca gminie Nowy Dwór 1 łan ziemi znajdującej się na terenie młyna w Sile (nad Jeziorem Wulpińskim), z rocznym czynszem 15 skojców.

Cyt. *Spicil.*, s. 273. Akt mógł być spisany w Pieniężnie, gdzie Kopernik aktualnie przebywał (por. nr 189).

193. 6 IV. Gietrzwałd. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika Urbana Gunter, dając mu ziemię po zbiegłym Jakobie Rape.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 486.

194. 6 IV. Gryżliny. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Paul, w miejsce zmarłego Broschiusa Broch.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 491.

195. 10 IV. Dywity. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) przydziela opuszczoną ziemię proboszczowi imieniem Augustinus.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 487.

196. 11 IV. Dywity. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) przydziela opuszczoną ziemię sołtysowi Hansowi, który przez to powiększa swe gospodarstwo.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 487.

197. 14 IV. Mątki. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Bartolmes, który przejął ziemię od starca Jorge Wolf (*vetulus, inutilis*).

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, ss. 496 n., bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 275.

198. 14 IV. Sząbruk. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Benedikt, który objął ziemię po zbiegłym osadniku imieniem Martzyn.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 504, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 275.

199. (Od ok. 8 V do czasu przed 31 V). Mikołaj Kopernik prawdopodobnie w komornictwie braniewskim, wezwany tam przez Fabiana z Łężan, biskupa warmińskiego, dla ratowania północnej Warmii przed szerzącą się epidemią.

Na podstawie listu biskupa do Tidemana Giesego z 8 maja (nr 200). Do Olsztyna musiał powrócić przed 31 maja, gdyż w tym dniu lokuje osadnika w Kieźlinach w komornictwie olsztyńskim.

200. 8 V. Fabian z Łężan, biskup warmiński do Tidemana Giesego, oficjała biskupiego. Opisuje charakter i postępy epidemii, która dotarła do Fromborka i Braniewa. Wzywa, by zwrócono się do „doktora Mikołaja i innych medyków” o leki i rady dla obrony przed zarazą.

Cyt. S c h m a u c h, *Neues zur Cop.*, ss. 642 n. Por. Flis, ss. 8 n. Obydwaj przyjmują możliwość wyjazdu Kopernika do rejonów ogarniętych zarazą (por. nr 199).

201. 17 V. Fabian z Łężan, biskup warmiński do Tidemana Giesego, oficjała biskupiego. Poleca, by na mającą się odbyć rozprawę sądową, związaną ze sporem granicznym z miastem Elblągiem, za-

brano mapę tych okolic, sporządzoną przez doktora Mikołaja (*topographicam eius loci descriptionem, quam doctor Nikolaus depinxit*).

Cyt. S c h m a u c h, *Neues zur Cop.*, ss. 643 n. (por. nr 182). Sąd został zwołany 25 i 26 maja 1519 r. i zakończył się odroczeniem sprawy. Kopernik osobiście nie brał w nim udziału.

202. 31 V. Kieźliny. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Alex, któremu ziemię dał sołtys wsi Wadąg, Jakob Walgast.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 495.

203. 14 VIII. Klebark Mały. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) zapisuje ziemię Michelowi, którą tamten kupił od osadnika nazwiskiem Andres Gnik.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 494, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 275.

204. 14 VIII. Ługwałd. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Gregor, któremu ziemię przekazał Hirt Stenzel.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 493.

205. 14 VIII. Wołowno. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Brosien, który otrzymał ziemię po zbiegłym Simonie.

Regest: S c h m a u c h, *Wiederbesiedlungsversuche*, s. 510, bez daty, którą podaje *Spicil.*, s. 275.

206. 9 XI. Frombork. Mikołaj Kopernik, „podówczas administrator”, pobrał z tytułu swego urzędu czynsz w sumie 12 grzywien, przekazany mu przez Marcina Zenisch w Bartągu; z tego 10 grzywien, a łącznie z innymi 98 grzywien (przez kapitułę) rozdzielono między kanoników.

Z protokołu posiedzenia kapituły warmińskiej cyt. *Spicil.*, s. 276 (bez dokładnej daty) i *Prowe*, Bd. 1, Tł. 2, s. 98 (z datą). Pierwsza część cytowanego tekstu dotyczy czynności Kopernika, dokonanej przed posiedzeniem kapituły, a więc wcześniej niż 9 listopada. Do tej czynności stosują się słowa określające Kopernika jako „podówczas administratora” (*tunc administratorem*). Natomiast końcowa część tekstu rejestruje czynność bieżącą (podział dochodów) na posiedzeniu kapituły 9 listopada. Świadczy to, że na owym posiedzeniu nie traktowano już Kopernika jako administratora, i że w tym dniu właśnie obrany został jego następca Jan Crapitz. Dowodem objęcia tego urzędu przez Crapitza są jego zapisy lokacyjne, datowane od początku stycznia do 27 października 1520 r. (*Księgi lokacyjne kapituły warmińskiej*, Stacja Mikrofilmowa Biblioteki Narodowej w Warszawie, mikrofilm nr 11144).

207. 1519. Mikołaj Kopernik opracowuje traktat o monetach (*tractatus de monetis*).

Datowany: *Hoc scriptum anno 1519*. Tekst łaciński, nie pochodzący od ręki Kopernika, jako załącznik w toruńskim recesie zjazdu stanów Prus Królewskich Anno 1522, *Grudentij, Reminiscere*, gdzie został przedłożony (por. nr 250). Nadano mu tytuł: *Hic insertus est tractatus de monetis Nicolai Copernici*. Cyt. Birkenmajer, *Stromata Cop.*, ss. 260 n. Z recesu gdańskiego w wersji niemieckiej cyt. Prowe, Bd. 2, ss. 21—28; to samo, lecz wg Kaspara Schütza (*Historia rerum Prussicarum*, Lipszig 1599, ss. 480—482) w nieco zmodernizowanej pisowni cyt. Spicil., ss. 179—184. Wersję niemiecką publikuje też Schmauch, *N. C. u. die Münzreform*, ss. 27—34, zestawiając ją z tekstem traktatu z 1517 r. (nr 151). W konkluzji stwierdza, że traktat z 1519 r. jest „niczym więcej jak najczęściej dosłownym i tylko miejscami nieco wolnym przekładem niemieckim łacińskiego zarysu napisanego w 1517 r.” (*ibidem*, s. 9). Tenże traktat z 1519 r., również w oparciu o recesy gdańskie, lecz pod tytułem *Modus cudendi monetam* (tekst niemiecki) opublikował Dmochowski, ss. 34—43. Schmauch nie zna publikacji Dmochowskiego.

H. Dunajewski (*Mikołaj Kopernik. Studia nad myślą społeczno-ekonomiczną i działalnością gospodarczą*, Warszawa 1957, s. 10) odróżnia *Tractatus de monetis* oraz *Modus cudendi monetam* jako dwa odrębne traktaty, ostatni datując na „koniec 1519 r. bądź początek 1520 r.”, bez żadnego uzasadnienia.

208. (1519/1520). Mikołaj Kopernik przygotowuje księgę I *De revolutionibus* w ostatecznej redakcji.

Birkenmajer, M. K., s. 95.

VIII. MIKOŁAJ KOPERNIK WE FROMBORKU

(9 listopada 1519 — 23 stycznia 1520)

1520

209. 4 I. Braniewo. Jan Sculteti, archidiakon i Mikołaj Kopernik, kanonicy warmińscy, posłami biskupa warmińskiego u wielkiego mistrza Albrechta, w zajętych przez niego Braniewie.

Cyt. E. Joachim, *Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg*, Teil 2, Lipszig 1894, ss. 282 n. Braniewo zagarnął Albrecht w pierwszym dniu wojny z Polską, w Nowy Rok 1520. Posłowie nie wdawali się w pertraktacje, przekazując jedynie tekst poselstwa. Biskup zdawał sobie sprawę, czym byłaby dla Warmii wojna, toczona na jej terytorium. Proponował, by Albrecht osobiście nawiązał rozmowy z królem, co gotów był mu ułatwić. W odpowiedzi Albrecht występował jako prawny obrońca Warmii przed Polakami. Zapewne liczył na dalsze pertraktacje z biskupem, gdyż glejt bezpieczeństwa wystawiony Kopernikowi 6 stycznia 1520 r. (nr 210) zapewniał mu wolną drogę z Braniewa do Lidzbarka i z powrotem. Wprawdzie tekst poselstwa datowany jest 4 stycznia, lecz posłowie mogli zjawić się w Braniewie dopiero 6 stycznia, tj. w dniu wystawienia glejtu powrotnego.

210. 6 I. Braniewo. Wielki mistrz Albrecht wystawia Mikołajowi Kopernikowi w Braniewie glejt bezpieczeństwa „na przejazd razem z jego służbą i końmi przez kraj naszego Zakonu [...] od nas i do nas”.

Koncept listu, cyt. *Spicil.*, ss. 343 n., Prowe, Bd. 1, Tl. 2, ss. 109 n., E. Joachim, *Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg*, Teil 2, Leipzig 1894, s. 283; por. nr 209. W głejcie przy nazwisku Kopernika wymieniony tytuł administratora przekreślono, gdyż istotnie złożył on swój dotychczasowy urząd 9 listopada 1519 r.

O sytuacji Warmii w tym czasie por.: J. Kolberg, *Ermland im Kriege des Jahres 1520*, ZGAE, Bd. 15, ss. 209—390, 481—573; W. Pocięcha, *Geneza hołdu pruskiego (1467—1525)*, Gdynia 1937; S. Herbst, *Kampania jesienna 1520 r. na Warmii i Powiślu*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1957, nr 1 (56), ss. 4—10.

211. 23 I. Frombork. Najazd krzyżacki na Frombork niszczy kurię zewnętrzną Mikołaja Kopernika, wskutek czego przenosi się on do Olsztyna.

Data najazdu: W. Pocięcha, *Geneza hołdu pruskiego (1467—1525)*, Gdynia 1937, s. 91. Pobyt Kopernika w Olsztynie dokumentują listy, które pisał stamtąd własnoręcznie w ciągu 1520 r. (Schmauch, *Neue Funde*, s. 64).

IX. MIKOŁAJ KOPERNIK W OLSZTYNIE

(23 stycznia 1520 — koniec sierpnia 1521)

212. 18 II. Olsztyn. Mikołaj Kopernik obserwuje planetę Jowisz.

De revol., ks. 5, rozdz. 14; Birkenmajer, *M. K.*, s. 318. Czas: „godzina 6 przed południem” (*De revol.*, l. c.). Birkenmajer sądzi, że Kopernik musiał wykonać tę obserwację za pomocą dokładniejszego instrumentu niż *astrolabium*; mogła to być sfera *armillarna*, którą w 1539 r. miał u siebie w Lubawie Tideman Giese. We Fromborku instrumentu tego nigdy nie było (Birkenmajer, *M. K.*, ss. 297—299).

213. 7 III. Olsztyn. Kanonicy warmińscy w Olsztynie do Fabiana z Łęzan, biskupa w Lidzbarku. Przekazują mu skargę Kaspara Toppera, mieszczanina olsztyńskiego i jego krewnych, których dobra w Przemarku zostały skonfiskowane przez Zakon.

Cyt. Schmauch, *Neue Funde*, s. 79. List pisany ręką Kopernika.

214. 29 IV. Olsztyn. Kanonicy warmińscy w Olsztynie do Fabiana z Łęzan, biskupa w Lidzbarku. Sami nie są w stanie ponieść kosztów utrzymania i wyposażenia załogi (polskiej) w warowni fromborskiej. Ponieważ biskup żąda od nich dalszych starań w tym kierunku przypominają, że przysługuje im tylko trzecia część wydatków, biskupowi zaś dwie trzecie. Wobec utraty posiadłości, z wyjątkiem Olsztyna, nie są w stanie ponieść większych kosztów. Sądzą podobnie jak inni kanonicy (chroniący się w Elblągu i Gdańsku), że biskup, jako osoba bardziej reprezentatywna, winien osobiście zwrócić się do głównodowodzącego sił polskich w Prusach z prośbą o pomoc.

Cyt. Schmauch, *Neue Funde*, s. 85. List pisany ręką Kopernika.

215. 30 V. Olsztyn. Mikołaj Kopernik obserwuje opozycję Jowisza.

De revol., ks. 5, rozdz. 11; Birkenmajer, *M.K.*, s. 318. Czas: „godzina 11 po północy” (*De revol.*, l. c.). Zdaniem J. Pagaczewskiego (*Obserwatoria Mikołaja Kopernika na Warmii*, w druku), podany przez Kopernika czas obserwacji świadczy, że jest to średni wynik kilku dostrzeżeń tego samego rodzaju. Obserwował za pomocą *astrolabium* (Birkenmajer, *M.K.*, s. 295).

216. 14 VI. Olsztyn. Kanonicy warmińscy w Olsztynie do Fabiana z Łęzan, biskupa w Lidzbarku. Ponieważ adresat zamierza udać się do Torunia, gdzie mają być podjęte rokowania w sprawie zawieszenia broni z wielkim mistrzem (Albrechtem) — chcieliby napomnieć biskupa, aby starał się o trwałą pokój, który zapewniłby im bezpieczeństwo. Otrzymali z Królewca tajemną wskazówkę, aby biskup nie polegał na obietnicach, listach i pieczęciach wielkiego mistrza, lecz domagał się rekompensaty szkód wyrządzonych Warmii. Proszą usilnie, aby jak tylko można pilnował interesów całych Prus i biskupstwa.

Cyt. Schmauch, *Neue Funde*, s. 86. List pisany ręką Kopernika.

217. 13 VII. Olsztyn. Mikołaj Kopernik obserwuje opozycję Saturna.

De revol., ks. 5, rozdz. 6; Birkenmajer, *M.K.*, s. 318. Czas: godz. 19.04 średniego czasu fromborskiego (J. Pagaczewski, *Obserwatoria Mikołaja Kopernika na Warmii*, w druku). Obserwował za pomocą *astrolabium* (Birkenmajer, *M.K.*, s. 295).

218. 11 IX. Olsztyn. Kapituła warmińska w Olsztynie (!) do Fabiana z Łęzan, biskupa w Lidzbarku.

Cyt. Schmauch, *Neue Funde*, s. 87, nr 14. Treść listu dotyczy wyłącznie spraw kościelnych (m. in. sprawa wikarii opróżnionej przez śmierć Henryka Bornemanna). List pisany ręką Kopernika.

219. (8 XI 1520—VI 1521). Mikołaj Kopernik administratorem dóbr kapituły warmińskiej.

W sprawie chronologii urzędu administratora por. uwagi we wstępie; por. też nr 117. Końcową datę wyznaczają następujące fakty: 31 marca 1521 r. ostatnia lokacja osadnicza Kopernika, zaś 25 czerwca tegoż roku pierwsza lokacja dokonana przez następnego administratora, Tidemana Giesego (*Księgi lokacyjne kapituły warmińskiej*, Stacja Mikrofilmowa Biblioteki Narodowej w Warszawie, mikrofilm nr 11144).

220. 22 XII. Olsztyn. Henryk Peryk z Janowic, *equus auratus et capitaneus in Allenstein* do Fabiana z Łęzan, biskupa w Lidzbarku. Dowódca Zbigniew Słupecki, który przybył do nich poprzedniego dnia, tej nocy przedsięwziął ze swym wojskiem wypad w kierunku Dobrego Miasta. Koło Kabikiejmów uderzył na oddział konnicy krzyżackiej, pojmał też i zawiódł do Olsztyna jakichś pięciu żołnierzy inflanckich; ich oddział maszerował z Ornety z działami i machinami i tej nocy można się go spodziewać, choć nie jest pewne, dokąd zmierza. Słupecki ma wyjść nocą na tę drogę dla dokonania zasadzki. Biskup powinien z największą starannością

zadbać o dokładne strzeżenie swego zamku. W Kabikiejmach jest konnica (krzyżacka), w Cerkiewniku piechota.

Cyt. Schmauch, *Neue Funde*, s. 89 nr 16. List pisany ręką Kopernika. Data listu: *die S. Felicis 1520* może być odczytana różnie. Wg kalendarza włocławskiego 3 grudnia, wg innych 4 i 22 grudnia. Ponieważ wymarsz Ślupeckiego z Bydgoszczy nastąpił 4 grudnia (W. Pociecha, *Geneza hołdu pruskiego (1467—1525)*, Gdynia 1937, s. 103), najbardziej prawdopodobny będzie termin 22 grudnia. W rejonie Olsztyna Ślupecki dowodził oddziałem w sile 700 koni (*ibidem*, ss. 103 n.). Peryk z Janowic dowodził oddziałem 100 pieszych; został przysłany przez naczelnego dowódcę polskiego w Prusach, Janusza Świerczowskiego, z Elbląga 27 listopada 1520 r., specjalnie dla wzmocnienia załogi Olsztyna (Schmauch, *Neue Funde*, s. 88 nr 15). Do czasu jego przybycia w Olsztynie było 100 zaciężnych polskich pod wodzą Pawła Doluskiego (J. Kolberg, *Ermland im Kriege des Jahres 1520*, ZGAE, Bd. 15, s. 370).

221. (Po 25 XII). Olsztyn. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) do Jana Scultetiego, archidiakona warmińskiego w Elblągu.

List nie zachowany, wynika z treści listu Scultetiego do Kopernika z końca lutego 1521 r. (nr 230). Sculteti pisał wówczas: *Hesterna die reddebantur mihi litere [...] do. vre de manu D. vre date statim post festa natalis Domini (Spicil., s. 335)*. W tym liście Kopernik prosił Scultetiego o przysłanie do Olsztyna ołowiu, papieru i soli (*Scio, ut adhuc litere sunt, quod d. v. pro plumbo, papiro et sale scripsit*). List pozostał jednak bez odpowiedzi, gdyż adresat otrzymał go dopiero w końcu lutego 1521 r., o czym wspomina.

1521

222. (Ok. 1 I.). Olsztyn. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) do Jana Scultetiego, archidiakona warmińskiego w Elblągu.

List nie zachowany, wynika z treści listu Scultetiego do Kopernika z końca lutego 1521 r. (nr 230). Sculteti pisał wówczas: *Quis unquam mentionem fecit, ut bombarde per me coemerentur. Scio, ut adhuc litere sunt, quod d. v. pro plumbo, papiro et sale scripsit [por. nr 221]: nunquam inunxit mihi, ut aliquot bombardas emerem, aut si scripsit litere ad me non peruenerunt (Spicil., s. 335)*. Wynika stąd, że Kopernik zwracał się do Scultetiego o zakup i dostarczenie hakownic (*bombardas*). List ten jednak nigdy nie dotarł do adresata, o czym ten wspomina. Gdyby zakup hakownic został zlecony przez Kopernika we wcześniejszym liście (nr 221), lub w późniejszym (nr 223), które — choć z opóźnieniem — dotarły do Scultetiego, wówczas ten ostatni nie mógłby twierdzić, że Kopernik „nigdy mu nie polecił, aby choć kilka bombard kupił”.

223. (Po 1 I.). Olsztyn. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) do Jana Scultetiego, archidiakona warmińskiego w Elblągu.

List nie zachowany, wynika z treści listu Scultetiego do Kopernika z 15 lutego 1521 r. (nr 227). Sculteti pisał wówczas: *Sicut scribit Venera-*

bilis D. Vestra quod velit adhuc bene sperare... (Spicil., s. 339). A więc Kopernik nie doczekawszy się odpowiedzi na swoje dwa poprzednie listy (nr 221, 222) „chciałby mieć wciąż niezawodną nadzieję wiernego współdziałania” ze strony adresata. Wyrażał w tym liście obawę, że część załogi Olsztyńska (por. nr 220) może być odwołana. Widocznie do tych obaw Kopernika nawiązywał Sculteti pisząc: *Equestres qui in allenstein procul du bio [podkr. J.S.] auocantur omni hora.* Kopernik prosił zapewne o zapobieżenie tej możliwości, w związku z czym Sculteti: *Maior ea in re diligentia fieri nequit, quam facta est, sibi D. V. persuadeat. [...]. Obsecro propter deum sitis boni animi.* Dalej musiały być w liście Kopernika jakieś polecenia — aby Sculteti przejrzał i spisał rzeczy zmarłego w Elblągu Baltazara Stockfisch, kanonika warmińskiego. Do tego znów nawiązuje Sculteti: *Venerabilis et praestantissime domine administrator, id quod mihi D. vra intunxit exequutus sum [...]. Quod autem d. vra mihi qui non sum exequutor neque substitutus: ut omnia deposita revideam et conscribi faciam... (Spicil., s. 340).* Ten list otrzymał Sculteti z dużym opóźnieniem, gdyż odpisuje na niego dopiero 15 lutego (nr 227). Kopernik więc w dalszym ciągu nie mógł doczekać się skutku swoich listów.

224. 15 I. Wojska krzyżackie pod wodzą wielkiego mistrza Albrechta podchodzą pod Olsztyn, w którym przebywa Mikołaj Kopernik, jako administrator kapituły warmińskiej.

Albrecht wyruszył z Królewca 5 stycznia 1521 r., mając 4000 piechoty, 600 ciężkiej i 400 lekkiej jazdy oraz artylerię (W. Pocięcha, *Geneza holdu pruskiego (1467—1525)*, Gdynia 1937, s. 104; J. Kolberg, *Ermland im Kriege des Jahres 1520*, ZGAE, Bd. 15, s. 385). Stąd przez Braniewo i Ornetę 11 stycznia dotarli do Dobrego Miasta, rozkładając obóz w jego bliskości. Jeszcze 14 stycznia wysłał list „z obozu pod Dobrym Miastem”, ale następny z 16 stycznia już „z obozu w Gietrzwałdzie” (J. Kolberg, *op. cit.*, s. 386). Stąd można wnosić, że dzień 15 stycznia przeznaczony był na pokonanie tej drogi, a na niej właśnie leżał Olsztyn. Mianowicie wojska krzyżackie przeszły przez Jeziorany, które spalono. Potem na trasie znalazło się Barzewo, które posiadało doskonałe warunki obronne dzięki „obfitości rozlanych wód”. Miasta nie próbowano zdobywać. Albrecht „odstąpiwszy stąd, pociągnął na Olsztyn, lecz wysiłek ten nie przysporzył mu żadnych korzyści. Jednak siedem wsi zniszczył ogniem”. (T. Treter, *Liber de Episcopatu, Scriptores rerum Warmiensium*, Bd. 2, Braunsberg 1889, ss. 411 n.). Jeden dzień przeznaczony na przemarsz od Dobrego Miasta do Gietrzwałdu świadczy, że Albrecht nie usiłował zdobywać Olsztyńska. Istotnie bowiem, wobec zbliżającego się rozejmu byłoby bezcelowe trwonienie czasu na obleganie silnej warowni; Albrecht prawdopodobnie liczył na łatwiejsze łupy, jakim było np. Nowe Miasto, które poddało mu się dobrowolnie (W. Pocięcha, *op. cit.*, s. 105).

225. 3 II. Fabian z Łęczan, biskup w Lidzbarku do kanoników warmińskich w Olsztyń. Powinni być dobrej myśli i nie obawiać się wroga, który bez zdrady niczemu nie podoła; wojska królewskie zapewnią im dostateczne wsparcie. Ogień, który wielki mistrz wzniecił, zwraca przeciw sobie samemu. Pośrednicy starają się o pokój; jeśli nie dojdzie on do skutku, wtedy król osobiście ze wszystkimi swoimi siłami wtargnie do kraju wielkiego mistrza.

J. Kolberg, *Ermland im Kriege des Jahres 1520*, ZGAE, Bd. 15, ss. 386 n. List właściwie pisany był do Kopernika i Snellenberga, gdyż tylko oni dwaj spośród członków kapituły przebywali w Olsztynie.

226. (Ok. 15 II.). Mikołaj Kopernik, administrator kapituły warmińskiej przebywający w Olsztynie, wysłał do Elbląga Henryka Snellenberga, kanonika warmińskiego, w celu zakupu hakownic.

W Elblągu przebywał archidiakon warmiński Jan Sculteti, z którym Kopernik bezskutecznie usiłował nawiązać kontakt. W trzech kolejnych listach (nr 221—223) polecał mu załatwienie różnorodnych spraw, istotnych dla obrony Olsztyna. Dopiero list Kopernika pisany po 1 stycznia, a więc trzeci z kolei (nr 223), dotarł pomyślnie do adresata. Otrzymał go Sculteti z sześciotygodniowym opóźnieniem (15 lutego) i tegoż dnia odpisał (nr 227). Kopernik nie znał przyczyny milczenia adresata; zanim otrzymał ów list Scultetiego z 15 lutego, zniecierpliwiony wysłał do Elbląga Henryka Snellenberga. Podróż musiała być ryzykowna, skoro Kopernik zdecydował się na to po tak długim czasie. Snellenberg rozminął się w drodze z tą właśnie odpowiedzią Scultetiego na list Kopernika i przybył do Elbląga zaraz po 15 lutym. Wynika to stąd, że Sculteti w swoim pierwszym liście do Kopernika (15 lutego) nic jeszcze nie wie o Snellenbergu.

227. 15 II. Jan Sculteti, archidiakon warmiński w Elblągu do Mikołaja Kopernika, administratora kapituły warmińskiej w Olsztynie. Skoro Kopernik pisze, że „chciałby mieć wciąż niezawodną nadzieję dobrego współdziałania” — może na to z całą pewnością liczyć. Sądzi, że podobnie jak dotąd, Olsztyn nie będzie potrzebował obawiać się napadu wroga. Wielki mistrz skoncentrował wojska na północy i prawdopodobnie zaatakują Elbląg. Biskup (Fabian z Łęzian) przebywa w Toruniu i pilnuje, aby w trakcie rokowań król zbyt pochopnie nie przyjął zawieszenia broni na warunkach niekorzystnych dla Warmii. Król i cała rada wysoce cenią zdanie biskupa i w tym cała nadzieja. Nie jest prawdopodobne, aby król i Królestwo wyczerpało swoje siły. Dlatego radziłyby, żeby Kopernik „powściągnął ręce i nie wyciągał ich do wydawania, dopóki nie zobaczy co, jak, ile”. Jazda przebywająca w Olsztynie bez wątpienia zostanie odwołana każdej chwili. O ile jednak będą potem znów rozdzielać posiłki, najpierw zaspokoją te miasta, z których przedtem wycofano załogi. Większe staranie w tej sprawie niż uczyniono nie jest możliwe, o czym Kopernik mógłby się przekonać. Zaklina, aby Kopernik był dobrego ducha. (W dalszym ciągu listu autor szczegółowo relacjonuje swoje zabiegi wokół spisanania i zabezpieczenia rzeczy zmarłego kanonika Baltazara Stockfische, co mu Kopernik zlecił). Gdyby Kopernik chciał żywności, powinien przysłać wozy i rzeczy będące w cenie jak len, płótno lniane, wosk albo miód, którego beczka kosztuje 16,5 grzywny.

Cyt. *Spicil.*, ss. 339—343, *Prowe*, Bd. 2, ss. 404—408. Jest to odpowiedź na list Kopernika pisany z Olsztyna po 1 stycznia 1521 r. (nr 223), dlatego pewnie Sculteti nie znalazł w nim wiadomości o przemarszu wojsk krzyżackich pod Olsztynem i pisze, że można się ich nadal nie obawiać.

228. (19/20 II). Olsztyn. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) w Olsztynie, otrzymuje transport sprzętu obronnego, sprowadzonego z Elbląga.

Wiadomość z listu Scultetiego do Kopernika z końca lutego 1521 r. (nr 230). Wysyłkę zorganizował Sculteti w wyniku polecenia, jakie otrzymał od Kopernika za pośrednictwem specjalnie w tym celu wysłanego do Elbląga Henryka Snellenberga (por nr 226). Sculteti pośpiesznie (w ciągu 2—3 dni) „zebrał dwa wozy z woźnicami, siedem koni i uprzęże”; uzyskał 17 hakownic, które były prawdopodobnie własnością biskupa i zostały od niego wypożyczone (o czym Sculteti powiadomił biskupa po fakcie). Sądząc z poprzednich poleceń Kopernika, które do Scultetiego nie dotarły (por. nr 222), a które teraz mogły już zostać zrealizowane, zakupiono w Elblągu także ołów, papier i sól, czyli jak pisze Sculteti — „hakownice owe z rzeczami”. Od niego też pochodzi wiadomość (nr 230), że wozy „w drodze powrotnej (z Olsztyna) w czwartek przed drugą niedzielą wielkiego postu (21 lutego 1521) zostały zatrzymane w trzecim dniu” w Pasłęku. Należy przypuszczać, że był to trzeci dzień od chwili wysłania wozów z Elbląga, zatem wyjazd stamtąd nastąpił 19 lutego, do Olsztyna zaś przyjechano może jeszcze tego samego dnia, lub najpóźniej następnego dnia rano.

229. (Ok. 20 II.). Olsztyn. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) w Olsztynie do Jana Scultetiego, archidiakona warmińskiego w Elblągu.

List nie zachowany, wynika z treści odpowiedzi Scultetiego z końca lutego 1521 r. (nr 230). Kopernik prawdopodobnie potwierdził odbiór 17 hakownic (por. nr 228), gdyż Sculteti: „Tak wielką radością panie mój byłem napełniony słysząc, że hakownice owe z rzeczami nietknięte do Olsztyna przybyły”. Dalej zwierzał się Scultetiemu z jakiegoś swego snu („Co Wasza łaskawość o swoim śnie pisze poruszony, nie znajduje się nic na dloniach i między dwie niedole Waszej łaskawości włożyłbym itd. — albo zamkowi nie staje obronności, albo miałyby z Przewielebnym Panem mierzyć się”). Następnie Kopernik czynił Scultetiemu wymówki, że wszystkie jego listy w sprawie zakupu hakownic pozostały bez echa i trzeba było dopiero interwencji Snellenberga, aby rzecz załatwić („Najczcigodniejszy Panie — usprawiedliwia się Sculteti — trzeba patrzeć na intencje człowieka... Kto kiedy wspominał, żebym kupił bombardy...”). Choć teraz miał już Kopernik hakownic, nie był jednak pewnie zadowolony, że Sculteti zamiast je kupić, wypożyczył od biskupa, który w każdej chwili mógłby zażądać ich zwrotu. Wobec tego prawdopodobnie Kopernik żądał od Scultetiego albo zakupu hakownic, albo gwarancji, że wypożyczone od biskupa pozostaną w zamku („jak teraz więc wasza łaskawość pisze, żebym kupił bombardy albo tak urządził, by mogły one pozostać w zamku itd... I jeśli kupię... co zleca mi wasza łaskawość na wszelki wypadek bez szkody, najdokładniejszą okaże staranność...”). Na koniec Kopernik przekazywał Scultetiemu dalsze polecenia dotyczące pozostałości po zmarłym kanoniku Baltazarze Stockfischu („Polecił mi wasza łaskawość, aby wśród rzeczy Czycigodnego pana Baltazara poszukać spisu albo testamentu itd.”).

230. (Koniec II). Jan Sculteti, archidiakon warmiński w Elblągu do Mikołaja Kopernika, administratora kapituły warmińskiej w Olsztynie. Wozy, które przywiozły (do Olsztyna) hakownice, w drodze powrotnej 21 lutego zostały zatrzymane w Pasłęku w trzecim

dniu (od chwili wysłania ich z Elbląga). Cieszy go wiadomość, że hakownice dojechały do Olsztyna w całości — „teraz, z łaski bożej, ocalone są relikwie czcigodnej kapituły warmińskiej”. Przed pięciu dniami przeżył wielkie obawy o Olsztyn, gdyż wielki mistrz zdawał się planować jego zdobywanie. Pisał mu biskup (Fabian z Łęzan), aby wysłał (do Olsztyna) hakownice, „abyśmy nie stracili Olsztyna, tego przedmurza całego biskupstwa”. (Dalej — powołując się na Snellenberga jako świadka — opisuje swoje zabiegi wokół zorganizowania wspomnianego transportu hakownic). Uwiadomił biskupa, że wysłał do Olsztyna hakownice i upewnił Snellenberga, że mogą tam one pozostać — „gdymy nawet nie było niebezpieczeństwa oblężenia, nawet do końca oczekiwanego rozejmu”. Zgodził się (Snellenberg), że Kopernikowi „odpowiadałoby 17 hakownic”. (Dalej usprawiedliwia się z opóźnionego wykonania polecenia, tłumacząc to zaginięciem listów Kopernika). Skoro Kopernik poleca mu dodatkowo zakup hakownic dla Olsztyna — uważa, że zamkowi wystarczyłoby 20, miastu zaś 20—30; 20 już zakupił. Aby jednak dokonać pełnego zakupu, chce mieć „wyraźne upoważnienie”; istnieje bowiem obawa, że wydatkując pieniądze narażą się kanonikom przebywającym w Gdańsku, którzy „łakną podziału” (dochodów). Tymmerman, Giese i Niderhoff wybierają się do Torunia nie ujawniwszy powodu. Domyśla się, że „dla sprawdzenia klejnotów”. Wobec spodziewanego rozejmu mogą oni potem mówić: „więc kupiono bombardy i nie ma dla nich zastosowania”. Jeśli więc Kopernik upoważni go do zakupu, dokona go w Elblągu lub Gdańsku. (Dalej opisuje aktualne ruchy wojsk krzyżackich oraz dołącza otrzymane listy Pawła Płotowskiego i Krzysztofa Szydłowieckiego, świadczące o bliskim rozejmie). Kopernik polecił mu, aby wśród rzeczy Baltazara (Stockfische) poszukał spisu albo testamentu, co uczynił. Gdy jednak dowiedzieli się o tym Crapitz i Leonard (Niderhoff) nakazali, by „pod karą ekskomuniki nikt tych rzeczy nie dotykał bez ich zgody”. Domagali się wydania im pieczęci oraz wypłacenia dochodów. Sądzi, że należałoby pomyśleć o innym dowódcy (w Olsztynie), w czym chętnie by usłużył. Uważa też, że „nie należy przyjmować ani wpuszczać do zamku żadnego Polaka. [W przeciwnym wypadku:] Ani jednej nitki nie uchowa się w zamku”. Zachęca Kopernika do wytrwania „wśród trosk, trudności i niebezpieczeństwa”, na które jest narażony. (Dalej powraca do sprawy kanoników przebywających w Gdańsku, którzy chcą zabrać od niego pieczęcie kapituły). Zapytuje, komu ma przekazać dochody pobrane przez Snellenberga w Tolkmicku — czy „Waszym łaskawościom” (Kopernikowi i Snellenbergowi), czy „tym w Gdańsku”. Wątpi, czy kanoników przebywających poza diecezją winno się traktować jako rezydujących i liczyć z ich zdaniem; jak jednak Kopernik i Snellenberg oraz biskup zdecydują, tak postąpi. „Rzecz zadziwiająca, że czcigodni panowie Leonard (Niderhoff), Crapitz i Tymmerman, dopóki byli w Olsztynie, nie chcieli mieć miejsca rezydencji poza diecezją, a już teraz piszą się kapitułą warmińską i zabierają pieczęcie dla kanclerza, pana Leonarda (Niderhoffa)”.

Cyt. *Spicil.*, ss. 334—338 i Prowe, Bd. 2, ss. 410—416. List bez daty; Hipler mylnie datował na początek listopada 1520 r., co sprostował

Prowe (Bd. 1, Tl. 2, s. 122) w oparciu o datę wymienioną w tekście listu. Jednak datę ową błędnie rozwiązał: *quinta feria ante Reminiscere* przypadała w 1521 r. nie 15 lecz 21 lutego. W ten sposób Sculteti datuje zatrzymanie wozów w Pasłęku, w ich drodze powrotnej z Olsztyna. Cytowany list Scultetiego jest odpowiedzią na domniemany list Kopernika (nr 229), wysłany przezeń po otrzymaniu hakownic, czyli po 20 lutego (por. nr 223). Już to wystarczy, aby datować list Scultetiego na koniec lutego 1521 r. Jest jeszcze inna wskazówka: Sculteti opisując zatrzymanie wozów (21 lutego) powiada, że „aż do dziś” nie otrzymał jednego konia. Więc od 21 lutego do dnia, w którym pisał te słowa, musiało upłynąć nieco czasu.

231. 6 V. Likusy. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika nazwiskiem Stanislaus Czechotzinsky, który otrzymał bez wolnizny 3 łany oraz zabudowania po zmarłym Michelu Lusci.

Księgi lokacyjne kapituły warmińskiej, Stacja Mikrofilmowa Biblioteki Narodowej w Warszawie, mikrofilm nr 11144; tekst nie publikowany. Zapisy lokacyjne Kopernika z 1521 r. nie pochodzą — w przeciwieństwie do wszystkich poprzednich — od jego ręki, lecz od ręki Tidemana Giesego, który zapewne przepisał notatki Kopernika, wprowadzając je do księgi lokacyjnej. Zapisy Kopernika Giese poprzedził następującą notatką: *In hoc districtu Locationes desertorum mansorum infrascripte sunt, primo per V. dnm Nicolaum Coppernic administratorem* (cyt. *Spicil.*, s. 277). Cytowanym zapisem Kopernik wznowił swoje czynności osadnicze po zakończeniu działań wojennych.

232. 6 V. Jonkowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Jacob, któremu zezwolił na przesiedlenie się z Likus; otrzymał 2 łany i ziarno siewne, pozostałe po ściętych w Olsztynku Piotrze.

Księgi lokacyjne kapituły warmińskiej, Stacja Mikrofilmowa Biblioteki Narodowej w Warszawie, mikrofilm nr 11144; tekst nie publikowany.

233. 6 V. Likusy. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Matthias, który otrzymał bez wolnizny 2 łany, zabudowania i ziarno siewne, po Jakubie, który przeniósł się do Jonkowa.

Księgi lokacyjne kapituły warmińskiej, Stacja Mikrofilmowa Biblioteki Narodowej w Warszawie, mikrofilm nr 11144; tekst nie publikowany.

234. 6 V. Likusy. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Peter. Opuścił on za zezwoleniem 2 łany w Redykajnach, na które znalazł następcę i kupił tutaj 4 łany od spadkobierców zmarłego Nikel Rabe. Poświadczyli spadkobiercy (zmarłego) sprzedawcy: Cristof sołtys w Brąswaldzie i Peter Ludike sołtys w Likusach.

Księgi lokacyjne kapituły warmińskiej, Stacja Mikrofilmowa Biblioteki Narodowej w Warszawie, mikrofilm nr 11144; tekst nie publikowany.

235. 6 V. Redykajny. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) zezwala osadnikowi imieniem Peter na przesiedlenie

się do Likus, gdyż na swoje 2 łany w Redykajnach uzgodnił następcę.

Tekst łącznie z zapisem dotyczącym Likus — por. nr 234.

236. 20 V. Klebark Wielki. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) na prośbę sołtysa Piotra przekazuje mu w tymczasowe użytkowanie gospodarstwo zbiegłego na skutek wojny „Tomasza Polaka”, dopóki ten ostatni nie wróci.

Cyt. H. Schmauch, *Die Wiederbesiedlung des Ermlandens im XVI Jahrhundert*, ZGAE, Bd. 23, s. 690 przypis 13; *Spicil.*, s. 277 podaje mylną datę.

237. 23 V. Klebark Wielki. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Merten. Ponieważ jest on ojcem pięciu synów i uprawia tylko 1,5 łana, zezwala się mu dokupić nadto 2 łany od Niclisa Ruche. Ten zaś objął inne 2 łany, które mu oddał Merten Micher, stary i chory, pozbawiony syna i żony.

Księgi lokacyjne kapituły warmińskiej, Stacja Mikrofilmowa Biblioteki Narodowej w Warszawie, mikrofilm nr 11144; tekst nie publikowany.

238. 31 V. Jonkowo. Mikołaj Kopernik (administrator kapituły warmińskiej) lokuje osadnika imieniem Steffen, który kupił 2 łany od spadkobierców osadnika Jesesky, zaś dotychczasowe swoje 1,5 łana pozostawił za zgodą w Nagładach.

Księgi lokacyjne kapituły warmińskiej, Stacja Mikrofilmowa Biblioteki Narodowej w Warszawie, mikrofilm nr 11144; tekst nie publikowany.

239. (VI). Mikołaj Kopernik składa swój dotychczasowy urząd administratora dóbr kapituły warmińskiej.

Ostatnia czynność osadnicza z tytułu pełnionego urzędu — nr 238; por. też uwagi pod nrem 219.

240. (VI — ok. IX). Mikołaj Kopernik komisarzem Warmii.

Por. nr 242.

241. 25 VII. Tideman Giese (administrator kapituły warmińskiej i generalny oficjał biskupstwa) na zjeździe stanów Prus Królewskich w Grudziądzu, przedstawia „Skargę kapituły na mistrza Albrechta i jego Zakon z powodu krzywd wyrządzonych w 1521 r. podczas zawieszenia broni”, sporządzoną przez Mikołaja Kopernika.

Querela Capituli contra mgrum Albertum et e. ordinem super iniuriis irrogatis 1521 sub induciis belli; cyt. *Spicil.*, ss. 166—170 i Prowe, Bd. 2, ss. 15—20. Prowe (pierwszy wydawca rękopisu) i Hipler stwierdzają, że tekst pisany jest ręką Kopernika, oraz że sam Kopernik wygłosił go na cytowanym zjeździe (podobnie Birkenmajer, *M.K. jako ucz.*, ss. 94, 120). Schmauch (*N.C. u. die Münzreform*, s. 10) stwierdza, że Kopernik na tym zjeździe nie był obecny, skargę zaś przedstawił zjazdowi Tideman Giese.

242. 20 VIII. Olsztyn. Na posiedzenie kapituły warmińskiej przybyli: Archidiakon Jan Sculteti, Mikołaj Kopernik komisarz Warmii (*Warmiae commissarius*), Tideman Giese administrator dóbr wspólnych, Henryk Snellenberg, Jan Crapitz, Leonard Niderhoff, Jan Tymmerman, Achacy Freundt, kanonicy kościoła warmińskiego; Albert Bischoff przebywa w Gdańsku, Aleksander Sculteti w Inflantach. Na początku Mikołaj Kopernik przedstawił propozycję, w jaki sposób sołtysa Baranówki ustanowiłby przełożonym kustodii lasów (*custodiae silvarum*), aby troskliwie czuwał nad lasami komornictwa fromborskiego. Gdyby mieć nadzieję, że ów sołtys wiernie i bez oszustwa stanie na czele powierzonych mu lasów, to z sześciu grzywien, które pożyczył mu w imieniu kapituły Pan doktor (Mikołaj Kopernik), mógłby coś zatrzymać; widząc jego pilność, nie należy go zmuszać do zwrotu całej sumy. Tak też postanowiono.

Protokół posiedzenia kapituły — cyt. *Spicil.*, s. 277 i Prowe, Bd. 1, Tl. 2, s. 140. Jedyna wiadomość o piastowaniu przez Kopernika funkcji komisarza Warmii (por. nr 240). Geneza tego urzędu nie jest znana; być może wiązał się on z aktualną sytuacją i bieżącymi potrzebami Warmii (por. nr 241), może więc posiadał jakieś prerogatywy polityczne. W każdym razie jest on tu wymieniony przed urzędem administratora dóbr kapituły i w tej samej kolejności — jak wynika z dalszego tekstu protokołu — wygłaszane są decyzje: *decisum est [...] per venerabiles dominos Nicholaum Koppernick et Tydemannum Gysze*.

243. 26 VIII. Olsztyn. Mikołaj Kopernik na posiedzeniu kapituły warmińskiej rezygnuje z możliwości zmiany alodium.

Cyt. *Spicil.*, s. 277 i Prowe, Bd. 1, Tl. 2, s. 22 (bez daty rocznej).

X. MIKOŁAJ KOPERNIK WE FROMBORKU (Koniec sierpnia 1521 — 24 maja 1543)

244. 21 X. Frombork. Mikołaj Kopernik na posiedzeniu kapituły warmińskiej, z upoważnienia kanonika Alberta Bischoffa, optuje dla niego kurię (alodium) po zmarłym Baltazarze Stockfischu. Podzielono potem dom i pozostałości kurii św. Ducha, czyli niegdyś antonitów. W związku z tym Mikołaj Kopernik optował dla siebie dom Piotra Wolffa.

Cyt. *Spicil.*, ss. 277 n., z datą 18 października i Prowe, Bd. 1, Tl. 2, ss. 22 n., za którym przyjęto datę.

245. (8 XI 1521—8 XI 1522). Mikołaj Kopernik wizytatorem kapituły warmińskiej.

Por. nr 246.

246. (8 XI). Mikołaj Kopernik wizytatorem (*visitor*) kapituły warmińskiej.

Prowe, *N.C. in seinen Bezieh. zu Albrecht*, s. 11. Wzmianka nie może odnosić się do kadencji urzędowej 8 XI 1520—8 XI 1521, gdyż na ten właśnie okres Kopernik został obrany administratorem dóbr kapituły (nr 219).

247. 4—7 II. Olsztyn — Bratian — Olsztyn. Mikołaj Kopernik i Tideman Giese, delegaci kapituły warmińskiej na zjazd stanów Prus Królewskich w Toruniu, dowiedzieli się w Bratianie o odwołaniu zjazdu i powrócili do Olsztyna.

Por. nr 248.

248. 8 II. Kanonicy warmińscy w Olsztynie do Fabiana z Łężan, biskupa w Lidzbarku. Mikołaj Kopernik i Tideman Giese w ubiegły wtorek (4 lutego) tytułem poselstwa (*legacionis causa*) udali się do Torunia, lecz dojechawszy do Bratianu spotkali dowódcę załogi olsztyńskiej Jana Widziwińskiego, który przekazał im wiadomość, że zjazd stanów pruskich ogłoszony na dzień 6 lutego został przez króla odroczone ze względu na zapowiadzany sejm w Królestwie. Wobec tego zawrócili, przybywając tu (do Olsztyna) z powrotem 7 lutego.

Cyt. Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 265.

249. 10 III. Frombork. Jan Sculteti archidiakon, Mikołaj Kopernik i Achacy Freundt, kanonicy warmińscy we Fromborku do kapituły warmińskiej w Olsztynie. Z powodu wylewu Baudy Mikołaj Kopernik nie może wziąć udziału w zjeździe stanów Prus Królewskich w Grudziądzu, zwołanym na dzień 17 marca. W związku z tym kapituła winna wydelegować wraz z Tidemanem Giese, który miał tam jechać, kogoś innego; Kopernik gotów jest użyzyć swego konia i służbę.

Cyt. Schmauch, *N.C. u. die Münzreform*, s. 11; list pisany przez Achacego Freundta. Kopernik jednak wziął udział w zjeździe — por. nr 250.

250. 17—21 III. Grudziądz. Mikołaj Kopernik i Tideman Giese, kanonicy warmińscy oraz szlachcic Trosski, przedstawicielami Warmii na zjeździe stanów Prus Królewskich w Grudziądzu. Kopernik i Giese występują ze skargą na bezprawia wielkiego mistrza (Albrechta), który zmusza poddanych biskupa warmińskiego, by za przewóz towarów na terenach Zakonu płacili w grzywnach pruskich. Mikołaj Kopernik na prośbę stanów wygłasza traktat o monetach (*tractatus de monetis*), który przygotował w 1519 r.

Cyt. Prowe, *Bd. 1, Tl. 2*, ss. 143 n. (za Schützem, który mylnie odnosi wiadomość do roku 1521), 144, 146, 149 (z recessu gdańskiego i Schütza) oraz Schmauch, *N.C. u. die Münzreform*, ss. 9, 11—13 (z recessu gdańskiego); też Dmochowski, ss. CLII—CLIV, 31 n. Por. nadto *Spicil.*, ss. 179, 184 n., 278, 282 przypis. Wygłoszony tu traktat Kopernik opracował w 1519 r. (*ad petitionem consiliariorum harum terrarum olim elaborabat* — Schmauch, *op. cit.*, s. 4) — por. nr 207. Zjazd przyjął projekt zrównania monety pruskiej z polską w stosunku zgodnym z propozycjami Kopernika przedstawionymi w traktacie (E. Waschinski, *Des Astronomen Nicolaus Copernicus Denkschrift zur preussischen Münz- und Währungsreform 1519—1528*, *Elbinger Jahrbuch*, H. 16, Elbing 1941, ss. 36 n.). Ostateczna uchwała w tej sprawie — por. nr 263.

251. 5 IX. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje całkowite zaćmienie Księżyca.

De revol., ks. 4, rozdz. 5; Birkenmajer, *M.K.*, ss. 318, 450. Czas: początek godz. 11.30, środek godz. 13.14, koniec godz. 14.58 (Birkenmajer, *M.K.*, ss. 551 n.). Zjawisko obserwowali również Marcin Biem w Krakowie i Mikołaj z Szadka (*ibidem*, ss. 474 n., 552).

252. 27 IX. Frombork. Mikołaj Kopernik dokonuje pomiaru odległości zenitalnej (paralaksy) Księżyca.

De revol., ks. 4, rozdz. 16; Birkenmajer, *M.K.*, ss. 56, 247, 306, 318. Czas: „godzina 5.20 po południu” (*De revol.*, l. c.). Obserwował za pomocą *triquetrum* czyli *instrumentum parallacticum*, który to instrument zaczął stosować przynajmniej od tej obserwacji (Birkenmajer, *M.K.*, s. 531).

253. 21 X. Zjazd stanów Prus Królewskich w Tczewie podejmuje uchwałę w sprawach monetarnych, uwzględniając w niej w większości wnioski Mikołaja Kopernika, które przedłożył on stanom na zjeździe w Grudziądzu (17 marca 1522) w swym traktacie o monetach.

F. Buchholz, recenzja pracy H. Schmaucha: *Nicolaus Copernicus und die preussische Münzreform*, ZGAE, Bd. 27, ss. 463 n.

1523

254. (30 I — 13 X 1523). Mikołaj Kopernik generalnym administratorem biskupstwa warmińskiego (*ecclesie Warmiensis administrator generalis*).

Kopernik sprawował tę funkcję od śmierci biskupa Fabiana z Łęczan (30 stycznia) do czasu formalnego objęcia rządów biskupich przez Maurycego Ferbera (obrony 14 kwietnia, 17 lipca papieskie potwierdzenie wyboru, 13 października ingres, 6 grudnia otrzymuje sakrę). Takież zakres chronologiczny ustala Hipler (*N.K. u. Luther*, ss. 515 n.). Por. nadto Eichhorn, *Gesch. Bischofswahlen*, ss. 285 n., 288 i Schmauch, *Die kirchenpol. Bez.*, ss. 314—316. Funkcja Kopernika wymieniona 10 lipca i 15 września (por. nr 259, 262).

255. 22 II. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje opozycję Marsa.

De revol., ks. 5, rozdz. 16; Birkenmajer, ss. 179, 318. Była to ostatnia z serii trzech identycznych obserwacji Marsa (por. nr 77, 181); była wyczekiwana i umożliwiła dokonanie ostatecznego rachunku (Birkenmajer, *M.K.*, s. 366); przyniosła w następstwie odkrycie ruchomości apsyd Marsa (*ibidem*, s. 382). Por. nr 260. Nadto cyt. Prowe, Bd. 1, Tl. 2, s. 263.

256. 26 II. Frombork. Jan Sculteti archidiakon i Mikołaj Kopernik (generalny administrator biskupstwa warmińskiego) odpowiadają posłom królewskim, przybyłym w związku z wakansiem stolicy biskupiej: Kapituła uchwaliła, że w sprawie wyboru nowego biskupa będzie trzymać się postanowień układu piotrkowskiego

(zawartego z królem), choć nic nie wiadomo, aby układ ten był zatwierdzony przez papieża. Nic nie uczynią bez porozumienia z królem. Zgodnie z tym, jak nakazywał im obowiązek, zaraz (po śmierci biskupa) wystali swych przedstawiciele dla zajęcia zamków biskupich, aby nie dostały się w obce ręce. Zwrócili się też do kasztelana gdańskiego Jana Balińskiego, aby wyposażył Lidzbark w działa, proch i ołów. Jednakże komendant zamku (lidzbarskiego) Jerzy Preuck wypędził ich stamtąd z wydobytym mieczem. Młodzi kanonicy, którzy nie mieli dotąd okazji złożenia królowi wymaganej przysięgi wierności, złożyli ją na ręce kasztelana gdańskiego.

Wg relacji Schmaucha, *Die kirchenpol. Bez.*, ss. 306, 312. Posłami królewskimi we Fromborku byli: wojewoda malborski Jerzy Bażyński i skarbnik ziem pruskich, kasztelan gdański Jan Baliński; ich pismo uwierzytelniające datowane w Krakowie 8 lutego 1523 r. Poselstwo to było wynikiem wiadomości króla przez kapitułę o zgonie biskupa, do czego zobowiązywał ją II układ piotrkowski; w rzeczywistości układ ten, zawarty 7 grudnia 1512 r., uzyskał papieskie zatwierdzenie już 25 listopada 1513 r., o czym jednak jeszcze 10 lat później żadna ze stron nie wiedziała (*ibidem*, ss. 306, 336 n.). O szczegółach relacjonowanych tu wydarzeń w Lidzbarku, których uczestnikami byli Tideman Giese i Leonard Niderhoff, por. H. Zins, *Walka Polski o obsadę biskupstwa warmińskiego na przełomie XV i XVI w. na tle polityki zjednoczeniowej*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, vol. XII, 3, Lublin 1957, ss. 87 n.

257. 13 IV. Frombork. Jan Ferber dziekan, Maurycy Ferber kustosz, Jan Sculteti archidiakon oraz kanonicy: Albert Bischoff, Mikołaj Kopernik, Henryk Snellenberg, Jan Crapitz, Tideman Giese, Leonard Niderhoff, Jan Tymmerman i Achacy Freundt podpisują *articuli iurati*, które mają być przedstawione przyszłemu elektowi warmińskiemu.

Spicil., s. 278, Eichhorn, *Gesch. Bischofswahlen*, s. 639.

258. 14 IV. Frombork. Mikołaj Kopernik na posiedzeniu kapituły warmińskiej, uczestniczy w wyborze biskupa (Maurycego Ferbera).

Eichhorn, *Gesch. Bischofswahlen*, s. 286. Lista uczestników posiedzenia nie zachowała się choć wiadomo, że obecnych było 11 kanoników, a funkcję notariusza pełnił Feliks Reich, proboszcz kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście. Zdaniem Eichhorna (*Nachträge zur Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, ZGAE, Bd. 2, s. 639) wyborcami mogli być ci sami kanonicy, którzy podpisali *articuli iurati* (nr 257). Podobnie listę ustala Schmauch (*Die kirchenpol. Bez.*, s. 314). Jego zdaniem nieobecni byli: Eberhard Ferber (w Rzymie), Aleksander Sculteti (w Inflantach), Szymon Hass, Michał Sanderi i Achacy Trenck. Tego ostatniego zalicza do obecnych Zins (*Kapitula w cz. Kop.*, s. 434). Na liście kandydatów na biskupa znajdowali się proboszcz Paweł Płotowski (wg Schmaucha nie posiadał on jeszcze kanonikatu, czemu przeczy Zins, *op. cit.*, s. 429), kustosz Maurycy Ferber, archidiakon Jan Sculteti i Tideman Giese. Ową listę, a także termin nowego wyboru przedstawili królowi (zgodnie z układem piotrkowskim) Tideman Giese i Leonard Niderhoff. Król chorował i przyjął

posłów dopiero 17 marca, zaś 4 kwietnia akceptował listę kandydatów (Prowe, Bd. 1, Tl. 2, s. 159).

259. 10 VII. Mikołaj Kopernik, administrator (generalny biskupstwa warmińskiego), Jan Crapitz i Feliks Reich, posłowie biskupa i kapituły warmińskiej (*domini Episcopi et Capituli nuntii*), na mocy królewskiego mandatu mają przejąć miasta i zamki warmińskie trzymane (od czasu wojny) przez polskie załogi wojskowe, zanim elekcja biskupa Maurycego Ferbera uzyska papieskie zatwierdzenie.

Cyt. *Spicil.*, s. 278 (tekst łac.) i Prowe, Bd. 1, Tl. 2, ss. 125 n. (tekst niemiecki wg kroniki Kreczmera); są to relacje, bezpośredniego przekazu brak. Tę samą wiadomość cytuje J. Brożek (*Wybór pism*, oprac. H. Barycz, t. 1, Warszawa 1956, s. 187), znalazłszy ją w „Żywotach biskupów warmińskich” w bibliotece biskupiej w Lidzbarku. W zasadzie nie bardzo wiadomo, skutkiem czego miał być ów mandat królewski z 10 lipca. I. Polkowski (*Żywot Mikołaja Kopernika*, Gniezno 1873, ss. 203 n.) sugeruje, że kapituła dokonawszy nowego wyboru (14 kwietnia) uwiadomiła o tym króla, prosząc go zarazem o zatwierdzenie Kopernika na urządzie administratora biskupstwa, który mu powierzono w początkach lutego. Interpretacja ta wydaje się zbyt dowolna (por. nr 254, 256). Gdyby król miał istotnie zatwierdzić urząd Kopernika, winienby to uczynić znacznie wcześniej niż 10 lipca. Cytowane w relacjach osoby i ich tytuły zdają się nie pochodzić wprost z mandatu królewskiego, lecz z desygnacji kapituły, działającej w oparciu o ten mandat. Geneza mandatu może się wiązać ze skargą kapituły, złożoną na ręce posłów królewskich w dniu 26 lutego. Przedmiotem skargi była właśnie sprawa zabezpieczenia przez kapitułę zamków biskupich, co okazało się niemożliwe na skutek postawy polskich dowódców (por. nr 256).

260. 9 VIII. Frombork. Mikołaj Kopernik odkrywa zmienność mimośródów i ruchomość apsyd planet.

Stało się to możliwe dzięki odkryciu ruchomości apsyd Marsa, jako pierwszej z planet (Birkenmajer, *M.K.*, s. 382), czego dokonał Kopernik w dniu 22 lutego 1523 r. (nr 255).

261. 25 VIII. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje całkowite zaćmienie Księżyca.

De revol., ks. 4, rozdz. 5; Birkenmajer, *M.K.*, ss. 55, 318, 450. Czas: początek godz. 14.14, środek godz. 16.01 (nad ranem; Birkenmajer, *M.K.*, s. 552); końca prawdopodobnie nie obserwował.

262. 15 IX. Lidzbark. Mikołaj Kopernik, generalny administrator biskupstwa warmińskiego (*ecclesie Warmiensis administrator generalis*), orzeka w sprawie między pozwanym Grzegorzem Buchem, kustoszem kościoła w Kraskowie a Jakubem, plebanem w Szestnie.

Cyt. Schmauch, *Neues zur Cop.*, s. 644. Jedyne świadectwo kancelarii Kopernika jako generalnego administratora biskupstwa.

263. 3 X. Zjazd stanów Prus Królewskich w Grudziądzu podejmuje ostateczną uchwałę o zrównaniu pruskiej monety z polską, w stosunku 3 szylingi pruskie — 1 grosz polski, zgodnie z projektem Mikołaja Kopernika.

Z relacji H. Schmaucha na posiedzeniu Historischen Vereins für Ermland, ZGAE, Bd. 27, H. 1, s. 304; E. Waschinski, *Des Astronomen Nicolaus Copernicus Denkschrift zur preussischen Münz- und Währungsreform 1519—1528*, Elbinger Jahrbuch, H. 16, Elbing 1941, ss. 35 nn. (Por. w związku z tym nr 250, 253).

264. (8 XI 1523 — 8 XI 1524). Mikołaj Kopernik i Jan Tymmerman posłami kapituły warmińskiej; Mikołaj Kopernik kanclerzem kapituły warmińskiej.

Por. nr 271—273.

265. 13 XI. Frombork. Mikołaj Kopernik na posiedzeniu kapituły warmińskiej, z upoważnienia kanonika Jana Tymmermana optuje dla niego kurię (alodium).

Cyt. *Spicil.*, s. 278 i Prowe, Bd. 1, Tl. 2, s. 215.

1524

266. 29 II. Frombork. Mikołaj Kopernik do Maurycego Ferbera, biskupa w Lidzbarku. W czasie wojny kanonik Henryk Snellenberg otrzymał od Reinholda Feldstedt sumę 100 grzywien, przeznaczoną dla Kopernika. Przekazał mu jednak tylko 90 grzywien, a ze zwrotem reszty zwleka do tej pory, mimo wielokrotnych upomnień. W związku z tym Kopernik „prosi i błaga” biskupa, aby zechciał położyć areszt na dochodach Snellenberga, co byłoby jedynym wyjściem z sytuacji.

Cyt. *Spicil.*, ss. 170—172 i Prowe, Bd. 2, ss. 144 n. List datowany *Ex Frauenburg*. O Reinholdzie Feldstedt por. nr 13.

267. 8 IV. Tideman Giese, kanonik warmiński w Olsztynie do Feliksa Ricusa, proboszcza kościoła św. Salwatora w Dobrym Mieście. Wspomina, że do wydania drukiem polemiki z luteranami „stale zachęcał” go Mikołaj Kopernik.

Cyt. *Spicil.*, s. 6. Rozprawka Giesego *Floscolorum Lutheranorum* ukazała się u Hieronima Vietora w Krakowie w 1525 r. (drugie wyd. w 1527). Por. *Spicil.*, ss. 4 nn, F. Beckmann, *Zur Geschichte des kopernikanischen Systems*, ZGAE, Bd. 3, s. 656, Prowe, Bd. 1, Tl. 2, s. 174.

268. (IV/V). Bernard Wapowski, kanonik i sekretarz królewski w Krakowie do Mikołaja Kopernika we Fromborku.

List nie zachowany, wynika z treści odpowiedzi Kopernika z 3 czerwca 1524 r. (nr 269). Wapowski przesłał Kopernikowi traktat astronoma norymberskiego Jana Wenera „O ruchu ósmej sfery”: *Cum pridem ad me mitteres, optime Bernharde, Johannis Weneri Nurembergensis, editum de „motu*

octavae sphaerae" opusculum, quod a multis laudari ducebas, petiit ex me [...] ut ei nostram quoque sententiam de illo significamus.

269. 3 VI. Frombork. Mikołaj Kopernik do Bernarda Wapowskiego, kanonika i sekretarza królewskiego w Krakowie.

Cyt. *Spicil.*, ss. 172—179, *Inedita Cop.*, ss. 23—33, Prowe, Bd. 2, ss. 145—153, 172—183. Jest to list-traktat, w którym Kopernik obszernie polemizuje z wywodami astronoma norymberskiego Jana Wernera, którego traktat „O ruchu ósmej sfery” nadesłał mu Wapowski (nr 268); datowany *Ex Varmia*, przez co Kopernik rozumiał Frombork (Prowe, Bd. 1, Tl. 2, s. 5). H. Baranowski (*Bibliografia kopernikowska 1509—1955*, Warszawa 1958, nr 6, 27, 48) niesłusznie datuje na dzień 23 czerwca. Zdaniem Birkenmajera (*M.K.*, s. 585, *Stromata Cop.*, s. 213) list ten aż do końca XVI w. nie był znany ówczesnemu światu naukowemu, krążąc jedynie w odpisach; w 1575 r. trafił do rąk Tychona Brahe. Por. też S. Günther, *Der Wapowski-Brief des Copernicus und Werners Tractat über die Praecession*, *Mitteilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft u. Kunst zu Thorn*, H. 2, Thorn 1880, ss. 1—11 oraz Prowe, Bd. 1, Tl. 2, ss. 217—230.

270. 7 VIII. Frombork. Mikołaj Kopernik dokonuje pomiaru odległości zenitalnej (paralaksy) Księżyca.

De revol., ks. 4, rozdz. 16; Birkenmajer, *M.K.*, ss. 56, 247, 306 n., 318, 449. Czas: „godzina 6 po południu” (*De revol.*, I. c.). Kopernik podaje również miejsce obserwacji. Zakończyła ona prace Kopernika nad teorią Księżyca (Birkenmajer, *M.K.*, s. 449).

271. 15 IX. Olsztyn. Mikołaj Kopernik i Jan Tymmerman, posłowie kapituły warmińskiej w Olsztynie (*nunciis V. Capituli in Allensteyn*), pobierają kwotę 22,5 grzywny przekazaną im przez Tidemana Giesego (administratora dóbr kapituły), celem dostarczenia jej do kasy we Fromborku.

Cyt. *Spicil.*, s. 279 i Prowe, *N.C. in seinen Bezieh. zu Albrecht*, s. 12. Pieniądze te zdeponował w 1521 r. (krótko przed śmiercią) Baltazar Stockfisch (Brachvogel, *Zur Kopperrn.*, s. 798).

272. (Po 15 IX). Frombork. Mikołaj Kopernik i Jan Tymmerman, posłowie kapituły warmińskiej, przywożą do Fromborka pieniądze przekazane im w Olsztynie przez Tidemana Giesego, administratora dóbr kapituły.

Por. nr 271.

273. (8 XI). Frombork. Mikołaj Kopernik, kanclerz kapituły warmińskiej (*cancellarius*) podpisuje zrewidowane przez siebie rachunki kustosa (Tidemana Giesego).

Cyt. Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 277.

274. (8 XI 1524 — 8 XI 1525). Mikołaj Kopernik kanclerzem kapituły warmińskiej.

Por. nr 278.

275. (1524/1525). Mikołaj Kopernik sporządza rękopis III księgi *De revolutionibus*.

Tak przypuszcza Birkenmajer, *M.K.*, s. 71.

1525

276. (Ok. 1525). Imię Mikołaja Kopernika staje się głośnie w Europie.

Wg świadectwa Kaspara Peucera, *Elementa doctrinae de circulis coelestibus*, *Witteb. 1558 praefatio: Nic. Copernicus circa a. Christi 1525 maxime inclariuit*. Cyt. *Spicil.*, ss. 266, 279. Wiązało się to z rozpowszechnieniem pisemka *Commentariolus* (por. nr 29; Birkenmajer, *M.K.*, ss. 80, 485).

277. 17 IV. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje gwiazdę Alfa Virginis (*Spica*).

De revol., ks. 3, rozdz. 2; Birkenmajer, *M.K.*, ss. 307 n., 318. Kopernik wspomina, że w ciągu roku 1525 często (*saepe*) obserwował tę gwiazdę (*ibidem*, s. 249); czynił to za pomocą *astrolabium* (*ibidem*, s. 295). Terminy innych obserwacji tej gwiazdy w 1525 r. nie są znane; nadto jeszcze tylko jedna taka obserwacja w 1515 r. (nr 103).

278. (8 XI). Frombork. Mikołaj Kopernik, kanclerz kapituły warmińskiej (*cancellarius*) podpisuje zrewidowane przez siebie rachunki kustosza (Tidemana Giesego).

Cyt. Birkenmajer, *Stromata Cop.*, s. 277.

279. (8 XI 1525 — 8 XI 1526). Mikołaj Kopernik i Tideman Giese postami kapituły warmińskiej.

Por. nr 287.

280. 29 XII. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje zaćmienie Księżyca.

Cyt. Birkenmajer, *M.K.*, ss. 318, 552. Czas: „godzina 10.24”, co prawdopodobnie było środkiem zjawiska (*ibidem*). Obserwował je w Krakowie (jako zaćmienie całkowite) Mikołaj z Szadka (*ibidem*, s. 475).

M. Curtze przypisuje Kopernikowi notatkę, która mogłaby świadczyć o obserwacji zaćmienia Księżyca w tymże roku, w dniu 4 lipca (*Inedita Cop.*, ss. 45, 69). Birkenmajer, który wielokrotnie nawiązuje do tej publikacji, w tym wypadku nie wypowiada się, lecz i nie umieszcza sugerowanej obserwacji w swoim pełnym wykazie (*M.K.*, s. 318).

281. (1525/1526). Mikołaj Kopernik opracowuje teorię precesji (rozdziały 1—14 księgi III *De revolutionibus*).

Tak przypuszcza I. Wesołowski, *Jak powstało De revolutionibus Kopernika*, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*, Seria C, zeszyt 11, Warszawa 1965, ss. 50 n. Cytuje on słowa Kopernika z rozdziału 6 tej księgi: „rzeczywiście, jeśli w ciągu 1819 lat, dzielących nas od Timocharisa...” — co daje rok 1525 albo 1526.

282. III. Gdańsk. Mikołaj Kopernik prawdopodobnie w Gdańsku, mając tam kogoś w swej opiece lekarskiej.

Tak przypuszcza Birkenmajer, *M.K.*, ss. 481, 574, na podstawie własnoręcznej zapiski Kopernika w należącem do niego egzemplarzu dzieła medycznego: *anno 1526 marcij nota*. Dokładniejsze uzasadnienie por. nr 285.

283. 4 IV. Gdańsk. Mikołaj Kopernik prawdopodobnie w Gdańsku, mając tam kogoś w swej opiece lekarskiej.

Tak przypuszcza Birkenmajer, *M.K.*, s. 574, na podstawie własnoręcznej zapiski Kopernika w należącem do niego egzemplarzu dzieła medycznego: *anno 1526. 4 die aprilis nota hoc medicus*. Por. też Flis, s. 18. Dokładniejsze uzasadnienie por. nr 285.

284. 18 VII. Gdańsk. Rada pruska w Gdańsku do Ludwika Decjusza w Krakowie.

List jest polemiką z traktatem Decjusza *De monete cussione ratio*, który został przedstawiony zjazdowi w dniach poprzednich. Datowany: *Ex publico conventu Gedanensis XVIII Julii anno 1526* (pełną datę podaje H. Dunajewski, *Mikołaj Kopernik. Studia nad myślą społeczno-ekonomiczną i działalnością gospodarczą*, Warszawa 1957, s. 403, w oparciu o rękopis Bibl. Czartoryskich w Krakowie). Z rękopisu królewieckiego cyt. Dmochowski, ss. 167—173, jako pierwszy przypisując jego autorstwo Kopernikowi. Przypuszczenie o autorstwie (względnie współpracy lub inspiracji) Kopernika potwierdza analiza porównawcza treści listu z tekstami rozpraw Kopernika o monecie, dokonana przez H. Dunajewskiego (*op. cit.*, ss. 403—405). Dzień wcześniej, 17 lipca uchwalono w Gdańsku reformę monetarną, znosząc starą monetę pruską (fragm. uchwały cyt. Dmochowski, s. 112). Uchwalono bicie 20 groszy z grzywny, co jest zbieżne z postulatem Kopernika zawartym w jego rozprawie z 1519 r. (por. nr 207). Uchwała nie weszła jednak w życie; sprawa stała się znów aktualna w początkach 1528 r. Stanom nie odpowiadał projekt reformy zgłoszony przez Decjusza, o czym najlepiej świadczy jego własny list z 28 kwietnia 1528 r. (cyt. w przekł. polskim H. Dunajewski, *op. cit.*, ss. 414—416), będący odpowiedzią (dopiero po 2 latach!) na omawiany list rady pruskiej. Potrzeba innego niż proponował Decjusz rozwiązania kwestii monetarnej w Prusach mogła stać się powodem opracowania przez Kopernika nowego traktatu (por. nr 297). Istnieje szereg zbieżnych sugestii co do pobytu Kopernika w Gdańsku w 1526 r. (nr 282, 283, 285, 287).

285. 20 VIII. Gdańsk. Mikołaj Kopernik prawdopodobnie w Gdańsku, mając tam kogoś w swej opiece lekarskiej.

Tak przypuszcza Birkenmajer, *M.K.*, s. 574, na podstawie własnoręcznej zapiski Kopernika w należącem do niego egzemplarzu dzieła medycznego: *nota in dantisco a^o 1526 augusti 20 die*. Analogiczne zapiski, choć bez wskazania miejsca jak w tym wypadku — por. nr 282, 283. W Gdańsku mógł Kopernik spotkać się z Janem Benedyktem Solfą, lekarzem Zygmunta I; Solfa był w Gdańsku 6 lipca (*ibidem*, s. 481), przy okazji pobytu króla. Stąd — jak sądzi Birkenmajer — Solfa udał się do Fromborka, aby objąć tamtejszy kanonikat (w liście do Dantyszka teźże daty, pisany z Gdańska,

wspomina o swojej niegdyś nominacji na kanonię warmińską — *ibidem*, 489; wg Zinsa jednak — *Kapituła w cz. Kop.*, s. 432, — Solfa był kanonikiem warmińskim dopiero od 1530 r.). Może więc Kopernik leczył kogoś wspólnie z Solfą (Birkenmajer, *M.K.*, ss. 481 n.). W Gdańsku przebywał również Bernard Wapowski (*ibidem*, ss. 481, 575).

286. 22 IX. Lidzbark. Maurycy Ferber, biskup (warmiński), Jan Ferber dziekan, Tideman Giese kustosz, Jan Sculteti archidiakon, Albert Bischoff, Mikołaj Kopernik — kanonicy warmińscy, podpisują uchwałę zjazdu stanów warmińskich w Lidzbarku.

Cyt. *Inedita Cop.*, s. 68 i Prowe, Bd. 1, Tl. 2, s. 212. Uchwały zjazdu zatytułowane: *Artikel in gemeyner Tagfart zu Heilsberg am xxij tage Septembris Im jar 1526 berotschiagt bewilliget und ym ganzen Bischoffthum Ermland ynHELLiglich vnd veste zcu halten beschlossen.*

287. (Przed 8 XI). Lidzbark (Gdańsk?). Mikołaj Kopernik i Tideman Giese (posłowie kapituły warmińskiej?) przekazują stronie królewskiej zebrane pieniądze podatkowe.

Spicil., s. 279 (w oparciu o pracę: Lilienthal, *Braunsberg in den ersten Decennien des 17. Jahrhunderts*, 1837, s. 41, lecz z niewiadomego źródła). Prowe (Bd. 1, Tl. 2, s. 211) sądzi, że Kopernik występował tu w charakterze „posła kapituły” (*nuncius capituli*), jak w wielu innych wypadkach. Np. w 1531 r. Kopernik i Giese w podobnych okolicznościach występują z ramienia kapituły jako *deputati tutores* (por. nr 325). Jest prawdopodobne, jak sądzi Hipler, że pieniądze przekazano w Lidzbarku, lecz mogło to być również we Fromborku (por. np. nr 256). Inną jeszcze możliwością przyjmujemy Birkenmajer; uważa on, że Kopernik mógł być uczestnikiem odpowiedniego poselstwa, wysłanego przez Warmię do Gdańska, dla powitania Zygmunta I (*M.K.*, s. 574). Birkenmajer wskazuje dowody pobytu Kopernika w Gdańsku (por. nr 282—284). Dla tej funkcji Kopernika przyjęto odpowiedni okres kadencji (por. nr 279).

288. 28 XI. Frombork. Mikołaj Kopernik obserwuje opozycję planety Jowisz.

De revol., ks. 5, rozdz. 11; Birkenmajer, *M.K.*, s. 318. Czas: „godzina 3 po północy” (*De revol.*, l. c.). Posługiwał się *astrolabium* (Birkenmajer, *M.K.*, s. 295).

289. 1526. Bernard Wapowski, przy współpracy z Mikołajem Kopernikiem, opracowuje mapę Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Nosiła ona prawdopodobnie tytuł: [*Mappa, in qua illustrantur ditiones Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae pars*]; nie była jeszcze gotowa pod koniec 1526 r., choć ta data figuruje w jej tytule. Obejmowała obszary od Tokaju po granicę żmudzko-kurlandzką; zawierała ponad 1000 miejscowości, „z tym że ogromna ich większość znajdowała się na terenie ówczesnej Korony i Prus Książęcych, które Wapowski opracował niewątpliwie przy pomocy Kopernika, podczas gdy ziemie W. Ks. Litewskiego i Śląska zostały opracowane bez porównania słabiej” (L.A. Birkenmajer, cyt. K. Buczek, *Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII w.*, Wrocław 1963, ss. 28 n.).

Cdn.